

مجموعه مقالات
نخستین همایش حقوق محیط زیست ایران

تهران - ۲۱ و ۲۲ خرداد ۱۳۸۲

حقوق محیط زیست و قوه قضائیه

مجموعه مقالات نخستین همایش حقوق محیط زیست ایران

(خرداد ۱۳۸۲)

معاونت توسعه مدیریت و امور مجلس

دفتر حقوقی و امور مجلس

با همکاری

معاونت آموزش و تحقیقات قوه قضائیه

حقوق محیط زیست و قوه قضائیه
مجموعه مقالات نخستین همایش حقوق محیط زیست ایران
(مجموعه مقالات؛ ۰۰۱)

معاونت توسعه مدیریت و امور مجلس

دفتر حقوقی و امور مجلس

● ناظر: فرنوش بهرام پور؛ علی سمیمی

● ویراستار: مرتضی فرشادجو

● ناشر: برگ زیتون: تهران، صندوق پستی ۶۶۱۹-۱۵۸۷۵

● چاپ اول: ۱۳۸۳/ تعداد: ۲۲۰۰ نسخه

● صفحه آرای: مؤسسه فرهنگی هنری نقش سیمرغ

● طرح روی جلد: رضا عباس اسدی

● چاپ: کلمه پرداز / صحافی: معاصر

● Email: info@naghsh.com Website: <http://www.naghsh.com>

فهرست مندرجات

پیشگفتار	۷
متن سخنرانی آقای سید محمد مجابی	۹
متن سخنرانی سرکار خانم دکتر معصومه ابتکار	۱۳
متن پیام مقام معظم رهبری	۱۷
متن سخنرانی حضرت آیت الله سید محمود هاشمی شاهرودی	۱۹
متن سخنرانی حجت الاسلام والمسلمین قربانعلی دری نجف آبادی	۲۷
متن سخنرانی حجت الاسلام والمسلمین رئیسی	۳۹
متن سخنرانی حجت الاسلام والمسلمین دکتر سید احمد محقق داماد	۴۷
متن سخنرانی دکتر حسن حبیبی	۵۳
متن سخنرانی آقای دکتر فرهاد دبیری	۶۳
اجرای مقررات معاهدات محیط زیست بین المللی در دادگاه های داخلی؛ دکتر مهر داد ناظمی	۶۵
نگرشی با حق اخلاقی و حق حقوقی به محیط زیست؛ نادر ساعد	۷۵
ملاحظات در باب حقوق محیط زیست؛ دکتر محمد حسن حبیبی	۸۳
مبانی حقوقی حفاظت از محیط زیست؛ محمد محمدزاده	۸۷
حمایت های قضایی از محیط زیست؛ مهندس فرشاد بشیرزادگان	۹۳
تحول حقوق محیط زیست در عرصه بین الملل؛ دکتر گودرز افتخار جهرمی	۹۸
مطالعه تطبیقی حقوق حاکم بر محیط زیست آبی در حقوق موضوعه ایران؛ باقر انصاری	۱۰۳
برنامه چهارم و توسعه پایدار؛ مهندس شکیبی	۱۴۱
مروری بر وضعیت صید و شکار پرندگان مهاجر آبی در شمال ایران و جایگاه آن در حقوق بین الملل؛	
بهنام بلمکی	۱۴۵
ابنادهای حقوقی حفاظت از تنوع زیستی در مناطق چهارگانه؛ مهندس شراره پورابراهیم	۱۵۶
از جرم انگاری تا جرم زدایی در عرصه حقوق محیط زیست؛ حسن شاه ملک پور خشکی بجاری	۱۶۵

۶ □ حقوق محیط زیست و قوه قضائیه

۱۷۷	حقوق اساسی محیط زیست؛ حسن خانجانی موقر.....
۱۸۲	تصاویر هوایی؛ مدارکی نوین جهت دعاوی زیست محیطی (محاسن و محدودیت ها)؛ رضا مستوری.....
۱۸۹	آژانس محیط زیست اروپا (EEA)؛ لیلی مختاری.....
۲۰۵	مبانی فلسفی حفاظت از محیط زیست در ایران باستان؛ موبد یار مهران غیبی.....
۲۱۵	مبانی حقوق محیط زیست در جهان بینی اسلامی و فرهنگ ایرانی؛ دکتر محمدنقی زاده.....
۲۳۵	حقوق محیط زیستی بشر براساس قرآن و حقوق بین الملل؛ محمدحسن مظفری.....
.....	مبانی فلسفی؛ باورها و ناباورهای حفاظت از محیط زیست در سطح جهانی در عصر حاضر «اطلاعات»؛.....
۲۵۷	نسرین جهانگرد.....
۲۶۷	لزوم نگرش به تدوین قوانین و مقررات جدید در حفاظت از آبزیان کشور - (دریای خزر)؛ رضا فیض بخش ..
۲۷۵	حقوق محیط زیست در منظر قانون اساسی؛ مهسا کیال.....
۲۸۵	حفاظت از جنگل ها و مراتع در حقوق کیفری ایران؛ دکتر محمد رضا بندرچی.....
۲۹۹	حقوق سبز؛ دکتر جان علی محمود صالحی.....
.....	نقش قوانین و مقررات زیست محیطی در تامین منافع ملی در عرصه تجارت و اقتصاد بین الملل؛.....
۳۱۵	احمد پناهنده.....
۳۲۳	درآمدی بر شناخت مبانی اسلامی و علمی فلسفه حفاظت از محیط زیست؛ دکتر غلامرضا براتی.....
۳۳۳	رژیم حقوقی حفاظت از محیط زیست قطب جنوب؛ سید حسین سادات میدانی.....
۳۴۳	بررسی جرایم زیست محیطی در ایران؛ صابر وطن دوست.....
۳۵۱	بیانیه نخستین همایش حقوق محیط زیست ایران.....

پیشگفتار

حفاظت از محیط‌زیست یک وظیفه قانونی است. این مهم به‌طور صریح از قانون اساسی کشورمان آورده شده و به‌عنوان یک وظیفه همگانی تلقی می‌شود. در اینکه همه مردم باید به اقتضائات قانونی محیط‌زیست توجه کنند شکی نیست. لیکن توجه برخی از گروه‌های ویژه به این مسئله از جایگاه خاصی برخوردار است.

کسانی که وظیفه سازمانی آنان حفاظت از محیط‌زیست بوده و یا کسانی که به‌عنوان ناظر و ضابط قضایی در این وادی فعالیت می‌کند و آنانی که عهده‌دار رسیدگی به پرونده جرایم محیط‌زیستی هستند از مصادیق فوق‌الذکر می‌باشند.

رفتار هماهنگ مجریان حفاظت از محیط‌زیست مهم‌ترین راهبرد حفظ عرصه‌های طبیعی کشور است. به‌همین دلیل ایجاد بسترهای مناسب برای تبادل افکار و آشنایی با دیدگاه هر یک از آنان در رسیدن به اهداف والایی حفظ و ارتقای ارزش‌های زیست‌محیطی کشور مؤثر واقع خواهد شد.

نخستین همایش حقوق محیط‌زیست ایران، به درستی به این وظیفه عمل نمود. قریب به یکسال و نیم کار بی‌وقفه، برگزاری جلسات متعدد کارشناسی، دعوت از صاحب‌نظران برای ارسال مقالات ارزنده خود به این همایش، همه و همه از اقداماتی بودند که در خرداد ۱۳۸۲ به ثمر نشست و فصل جدیدی از همکاری میان سازمان حفاظت محیط‌زیست و دستگاه قضایی کشور را رقم زد.

تعامل سازنده میان این دو مجموعه در کنار آشنایی بیشتر هر یک با توانمندی‌ها و مشکلات فراوان مهم‌ترین اهداف برگزاری این اجلاس به‌شمار می‌رود. اهمیت این نشست همان‌قدر بود که افتتاحیه آن با پیام مقام معظم رهبری قرین گشت و ریاست عالی‌ه قوه قضائیه شخصاً در آن شرکت نمود.

تأکید مقام معظم رهبری بر حرکت مستمر و مشترک قوای سه‌گانه کشور به جهت حل مشکلات زیست‌محیطی فصل‌الخطاب همه تلاش‌ها در این راستا به‌شمار می‌آید.

۸ □ حقوق محیط‌زیست و قوه قضائیه

پس از برگزاری همایش، همکاری‌های گسترده‌ای میان قوه قضائیه و سازمان حفاظت محیط‌زیست آغاز شد که از آن جمله می‌توان به برگزاری نخستین کارگاه آموزشی حقوق محیط‌زیست – ویژه قضات دادگستری – در اردیبهشت ۱۳۸۳ به همت اداره کل آموزش ضمن خدمت قضات قوه قضائیه و دفتر آموزش زیست‌محیطی سازمان حفاظت محیط‌زیست اشاره کرد که با استقبال گسترده قضات شرکت‌کننده مواجه شد و انتظار می‌رود دومین مرحله آن نیز به زودی برگزار شود.

نگاه شفاف همه مسئولین نظام می‌تواند راهگشای مشکلات محیط‌زیست کشور باشد و تنها از این طریق می‌توان به حفظ عرصه‌های طبیعی ایران زمین همت گمارد.

اینک که کتاب ارزنده مجموعه مقالات همایش حقوق محیط‌زیست به چاپ می‌رسد لازم می‌داند، یک بار دیگر از کلیه دست‌اندرکاران برپایی این همایش تقدیر و تشکر نمایم. امید آن که همه ما حافظان به حق محیط‌زیست همیشه سبز ایران عزیز باشیم

سید محمد مجابی

معاون توسعه مدیریت و امور مجلس

و رئیس ستاد همایش

متن سخنرانی آقای سید محمد مجابی
معاون توسعه مدیریت و امور مجلس
سازمان حفاظت محیط زیست و رئیس ستاد همایش

امروزه بحث محیط زیست در دنیا از اهمیت فوق العاده ویژه‌ای برخوردار است که علت این اهمیت چالش‌ها و مشکلات زیست محیطی است که گریبانگیر دنیا شده و جهل و نابخردی انسان در طول قرن گذشته باعث شد که در قرن حاضر بحران‌های زیست محیطی به صورت بسیار جدی خودش را نشان دهد، اگرچه بشر در قرن بیستم دستاورد بزرگ تکنولوژی را داشت ولی عدم توجه آن به استفاده از منابع پایه باعث شد که بحران‌های زیست محیطی اجتناب ناپذیری به وجود آید.

وقوع جنگ‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و برداشت بی‌رویه از منابع باعث شد که این بحران‌ها بیشتر شود و در نهایت منجر به نتیجه این آیه شریفه که «وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ» نتیجه این نگرش یکسو و نتیجه این برداشت یک‌جانبه از منابع پایه وقوع پدیده‌های خطرناک زیست محیطی بود، از جمله تخریب لایه ازن، گرم شدن زمین، نابودی جنگل‌ها، نابودی و انقراض نسل‌های حیات وحش. تمامی این‌ها باعث شد که دنیا در آستانه ورود به قرن ۲۱ با تمام وجود بحران‌های زیست محیطی را بایستی به طریقی کنترل بکند و آن وقت است که دنیا به جهت وقوع پیامدهای زیست محیطی به اهمیت مسایل زیست محیطی پی می‌برد، در فرهنگ ما و در دین مانگرش دیگری به محیط زیست وجود دارد که اهمیت آن را برای ما روشن می‌کند.

شیخ شهاب الدین سهروردی در کتاب «حکمت اشراق» می‌فرماید: «اعیان الموجودات مظاهر الحق» با این نگرش جهان هستی نشانه و آیتی از خداوند متعال است و از آنجا که وجود و هستی هر ممکن الوجودی از واجب الوجود است و ممکن الوجود نیاز مطلق به واجب الوجود دارد و به قول ملاصدرا در کتاب اسفار ممکن الوجود عین فقر به واجب الوجود است پس جهان هستی و طبیعت و هر چه در آن هست آثار صنع خداوند متعال است.

به قول متکلمان و فیلسوفان، طبیعت آیت و نشانه حضرت حق است و به قول عرفای بزرگی همچون شیخ مجتهد شبستری در گلشن راز و محی الدین عربی طبیعت و مخلوقات جلوه حق هستند و این مخلوقات تسبیح گوی حضرت حق هستند «لا یسبح الله ما فی السموات و ما فی الارض».

نطق آب و نطق خاک و نطق گِل
ما سمیعیم و بصیریم و هوشیم

هست محسوس خواص اهل دل
با شما نامحرمان ما خاموشیم

اگر فردی با این نگاه به طبیعت نگاه کند، نگاه او همراه با احترام خواهد بود و به این جایگاه خواهد رسید که:

به جهان خرم از آنم که جهان خرم از اوست عاشقم بر همه عالم که همه عالم از اوست

این انسان از طبیعت بهره‌برداری می‌کند ولی تخریب نمی‌کند، آلوده نمی‌کند، شکر نعمت می‌کند ولی اسراف نمی‌کند، در اسلام تخریب محیط زیست منع شده، براساس روایتی از رسائل الشیعه شیخ حر عامری همین‌طور بحار الانوار علامه مجلسی که براساس آن تنی از فقهای شیعه فتوی دادند از جمله فقیه بزرگ و عالی قدر علی صلاح حلبی در کتاب «الکافی فی الفقه» قطع درختان و به آتش کشیدن مزرعه‌ها حتی در جنگ‌ها منع شده و براساس قیاس اولویت اگر این اقدام در جنگ منع شده باشد به طریق اولی در سایر موارد هم منع شده است.

طبیعت نعمت خداست و این نعمت جنبه عمومی دارد و عمومیت آن مخصوص نسل حاضر نیست، بلکه همه عصرها و همه نسل‌ها در آن ذی‌حق‌اند. والارض وضعها للانام براساس همین حقوق نسل‌های حاضر و نسل‌های آینده بود که اصل پنجاهم قانون اساسی حفظ محیط زیست را وظیفه همگانی و وظیفه عمومی دانست. یقیناً برای رسیدن به این هدف و به این نتیجه مسئولان مملکت بالاترین جایگاه را دارند که بتوانند این مسئولیت را به عموم جامعه سرایت بدهند، در اینجا است که جایگاه سه قوه به‌طور کامل روشن می‌شود. به این جهت با مکاتبه‌ای که با ریاست محترم قوه قضائیه صورت گرفت و موافقت ایشان و همین‌طور جدیت همکاران قوه قضائیه در معاونت آموزش و تحقیقات، هسته اولیه این همایش شکل گرفت و بعد از آن با مجلس شورای اسلامی مکاتبه‌ای شد، موافقت و جدیت هیأت رئیسه محترم مجلس هم انجام شد. مجلس شورای اسلامی از طریق مرکز پژوهش‌های مجلس در این مهم شرکت نمودند بنابر این با حضور سه قوه این همایش جایگاه مناسب‌تری پیدا کرده، ستاد همایش در طی سال گذشته فراخوان مقاله را ارائه داد و براساس آن هفتاد مقاله ارزشمند به دست ما رسیده که پانزده مقاله به‌عنوان مقاله برتر انتخاب شده که چهار مقاله در جلسات همایش ارائه خواهد شد.

کمیسیون‌های سه‌گانه‌ای که در این همایش پیگیری بحث‌ها را می‌نمودند و به مطالب مهمی می‌پردازند که شاخص‌ترین آن‌ها این عناوین است: ضرورت ایجاد شعب ویژه رسیدگی به جرائم و دعاوی زیست محیطی، بررسی خلاء و نواقص قانونی موجود در زمینه حفاظت محیط زیست، تأثیر مجازات‌ها و نحوه اعمال انواع آن در جلوگیری از آلودگی و تخریب محیط زیست و منابع طبیعی، تشکیل دادسراها و تأثیر آن بر نحوه جرایم زیست محیطی، بررسی موارد جرم‌زدایی و جرم‌انگاری در مسایل محیط زیست، اجرای قوانین بین‌المللی و الزامات کنوانسیون‌ها و تعهدات

متن سخنرانی آقای سید محمد مجابی □ ۱۱

قرار دادهای خارجی در ایران با توجه به قوانین داخلی، آنچه مسلم است در این فرصت دو روزه امکان رسیدگی قطعی به تمام مسایل وجود ندارد و از این فرصت استفاده خواهد شد تا رئوس و اصول مشخص شود و ما با همکاری معاونت محترم آموزش و تحقیقات قوه قضاییه و همین طور مجلس محترم شورای اسلامی به دنبال این هستیم که بتوانیم موارد را در قالب یک دبیرخانه دائمی کارآمدتر کنیم که در طول زمان اثرگذاری بیشتری داشته باشد.

متن سخنرانی سرکار خانم دکتر معصومه ابتکار معاون رئیس جمهور و رئیس سازمان حفاظت محیط زیست

ابتدا لازم می دانم به حضار محترم، قضات و رؤسای دادگستری های کشور که برای بحث و بررسی در مورد موضوع مهم ملی و جهانی حقوق محیط زیست در این اجلاس شرکت کرده اند، خیر مقدم بگویم.

از مقام معظم رهبری که همواره به موضوع محیط زیست عنایت خاص داشته و دارند به خاطر پیام افتتاحیه و از حضور نماینده معظم له جناب آقای محمدی گلپایگانی سپاسگزاری می کنم. همچنین از ریاست محترم قوه قضائیه جناب آقای هاشمی شاهرودی که با سخنان خود این همایش را بهره مند خواهند فرمود، متشکرم.

برگزاری همایش حقوق محیط زیست چه ضرورتی داشته و چه اهدافی را دنبال می کند؟

این همایش در حالی برای اولین بار در کشور برگزار می شود که حجم و گستره مشکلات زیست محیطی و آثار و عوارض آن بر کلیه ابعاد توسعه و پیشرفت کشور مشهود بوده و هر گونه تأخیر در اتخاذ یک سیاست اجرایی قوی و رویه قضایی منسجم می تواند نتایج ناگوار و جبران ناپذیری را در عرصه منابع پایه کشور بر جای گذارد.

چنانچه با درک این واقعیت انکار ناپذیر، دولت ششم و هفتم در سال های اخیر سرمایه گذاری و عنایت ویژه ای جهت رفع آلودگی ها و جلوگیری از تخریب و بهبود وضعیت محیط زیست در بخش های مختلف داشته و در این زمینه به موفقیت نسبی نیز دست یافته است.

امروزه روند سریع صنعتی شدن جوامع و در کنار آن گرایش به جهانی شدن، دنیا را دستخوش تحولات عظیمی در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کرده است. اما در میان این تحولات، محیط زیست به رغم تلاش جمعی دولت ها و جامعه بین الملل برای اعمال ضوابط و مقررات حفاظتی، گرفتار تغییرات منفی و ناپایداری های رو به گسترشی شده که زندگی فردی و اجتماعی بشر کنونی و نسل های آینده را مورد تهدید قرار داده است.

روند روزافزون آلودگی های ناشی از فعالیت های اقتصادی و صنعتی، بهره برداری بی رویه و مصرف ناپایدار از منابع پایه و طبیعی، آلودگی منابع محدود آب شیرین، خاک و هوا در شهرهای بزرگ و مناطق صنعتی عوارض

غیر عادلانه آلودگی‌های محیط‌زیست بر جوامع فقیر و تشدید فقر به دلیل این عوارض و نیز تخریب منابع طبیعی، در حال حاضر همه جوامع بشری را در معرض آسیب‌های بهداشتی، اجتماعی و اقتصادی عدیده قرار داده است. این درحالیست که محیط‌زیست، بستر زندگی انسان و فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی اوست. به بیان دیگر نابودی و آلودگی محیط‌زیست برای بشر نتیجه‌ای جز فقر، بیماری و توسعه‌نیافتگی نخواهد داشت. بنابراین هیچ چاره‌ای جز همگامی سیاست‌های اقتصادی و توسعه‌ای با استانداردها و ضوابط زیست‌محیطی وجود ندارد.

در چنین شرایطی همه اندیشمندان و دلسوزان جوامع بشری اذعان دارند که امر مهم حفاظت از محیط‌زیست و تحقق توسعه پایدار و همه جانبه توسط حکومت‌ها، بدون پشتوانه قانونی روزآمد امکان‌پذیر نبوده و در حقیقت توسعه پایدار همان عدالت میان نسلی و فرانسلی در بهره‌مندی از منابع طبیعی و منافع توسعه است که در حوزه قوانین و اعمال مقررات با اهدافی عدالت‌طلبانه تحقق می‌یابد.

از این منظر دادگاه‌ها و محاکم مستقل و شجاع، پشتوانه توسعه پایدار و حافظ حقوق عامه در حفظ محیط‌زیست به‌شمار می‌آیند. در واقع همان‌گونه که قانونگذاری قوه مقننه در این زمینه راهبردی و راهگشاست، تفسیر و به‌کارگیری قوانین در محاکم نیز امری تعیین‌کننده است که می‌تواند اعمال قانون و مقررات را به سوی حفظ حقوق نسل‌های فعلی و آینده جهت بخشد.

حقوق محیط‌زیست با علوم مختلف زیست‌محیطی، دیدگاه‌ها و فلسفه توسعه، ارتباط دارد. بنابراین نظر به تحولات علمی و اجتماعی این آموزه‌ها، حقوق محیط‌زیست متناسب با یافته‌های جدید و تحولات جهانی قابلیت انعطاف و تحول‌پذیری لازم را داشته باشد تا قضاات بتوانند نیازها و مقتضیات روز را پاسخ دهند.

حقوق محیط‌زیست دارای نظام ارزشی خاص خود است که با نظام حقوق اسلامی انطباق داشته و به تعبیری همگامی حقوق اجتماعی با حقوق طبیعی را میسر می‌سازد. در این مناسبات است که مقام خلیفه الهی انسان در استفاده صحیح از موهبات الهی تبیین می‌شود.

خوشبختانه امروزه حقوق محیط‌زیست بحثی جهان‌شمول است و کشورها می‌توانند به‌خوبی از تجربیات یکدیگر در این زمینه بهره‌مند شوند و از رهگذر این تعامل به بهترین شیوه‌ها از محیط‌زیست دفاع کرده و منافع عامه را تأمین نمایند.

در عرصه چالش‌های محیط‌زیست، اعمال نفوذ فردی، گروهی، اقتصادی، سیاسی و یا ارگان‌های فراتر از قانون و فارغ از ابعاد نظارتی می‌تواند به بهره‌برداری بی‌رویه از منابع پایه و یا حتی غارت آن‌ها منتهی شود. در این زمینه نظارت دستگاه‌های حکومتی، نهادهای مدنی و قاطعیت و شجاعت قوه قضائیه به دور از شائبه‌ها و گرایش‌های سیاسی تأمین‌کننده حقوق عامه و توسعه پایدار برای کشور خواهد بود.

در این میان دو محور «شجاعت محاکم» و «نظارت جامعه مدنی» از اهمیت زیادی برخوردار است. بسط آزادی‌های فردی در چارچوب قوانین می‌تواند فرصت لازم را برای مشارکت و نظارت مردم بر فرآیندهای اجرایی و

بهره‌برداری از منابع طبیعی فراهم کند. در این زمینه توجه دولت جناب آقای خاتمی به سازمان‌های غیردولتی و تشکل‌های داوطلبانه و مردمی به عنوان نمایندگان جامعه مدنی به ظهور بیش از ۵۰۰ تشکل مردمی زیست‌محیطی انجامیده که هم‌اکنون در سطح کشور فعال بوده و می‌توانند به عنوان بازوان دولت و حاکمیت در این عرصه عمل کنند. همچنین شجاعت محاکم حافظ منافع عامه در مقابل منافع فردی و گروهی بوده و به صدور رای عادلانه و حکم به عدالت منجر خواهد شد.

دسترسی مردم برای دادخواهی و تسهیل فرآیند دادرسی، به نحوی که مطالبات آن‌ها به خصوص مدافعین محیط زیست با سهولت بیشتری انجام شود نیز در این زمینه راهگشا و ضروری است. از این روست که سازمان حفاظت محیط زیست با توجه به این مهم از سویی و نیز تخصصی شدن مباحث زیست‌محیطی بر پیشنهاد خود مبنی بر تشکیل دادگاه‌های تخصصی محیط زیست مجدداً تأکید می‌نماید.

بی‌شک عدم آشنایی محاکم با قوانین و ضوابط زیست‌محیطی و جنبه‌های علمی معضلات آن یکی از علل اصلی ادامه تخریب منابع طبیعی و بهره‌برداری ناسالم از این منابع و محیط زیست است.

بنابراین مراکز علمی، حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌ها چنانچه بتوانند به ابعاد نوین و گستره رو به فزونی مباحث حقوق محیط زیست بپردازند، سبب تحول بزرگی در محافل داخلی و حتی بین‌المللی خواهد بود. مراجع قضایی در حقیقت با اعمال قانون و حرمت گذاردن به حقوق فردی و اجتماعی مردم و بسط عدالت، عمده‌ترین نقش تربیتی را در اشاعه حس عدالت‌طلبی ایفاء می‌کنند و در صورتی که این مراجع نتوانند با پاسخگویی به مطالبات به حق مردم و جلب اعتماد آن‌ها، روح عدالت را حاکم نمایند، بسیاری از مناسبات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی خدشه‌دار می‌شود. علاوه بر این که حقوق عامه و به خصوص انفال و طبیعت به راحتی نادیده گرفته خواهد شد.

در این جا لازم می‌دانم از کلیه قضات محترمی که با آراء شجاعانه و عادلانه خود از عرصه‌های ملی محیط زیست و حقوق نسل‌های کنونی و آینده دفاع کرده‌اند و به عنوان خادمان حرم و حریم طبیعت قدردانی نمایم. همچنین از دست‌اندرکاران همایش به خاطر زحماتی که برای برگزاری این نشست عظیم و مهم متحمل شده‌اند سپاسگزاری می‌کنم. امیدوارم این اجلاس با دوری از جنبه‌های تشریفاتی و دستیابی به راهبردهای اجرایی و کاربردی برای حفظ حقوق محیط زیست که بی‌شک به ارتقاء کیفیت مادی و معنوی زندگی ایرانیان سربلند می‌انجامد در کسب اهداف خود موفق و مؤید باشد.

متن پیام مقام معظم رهبری حضرت آیت الله سید علی خامنه‌ای در مراسم گشایش نخستین همایش حقوق محیط زیست

برگزاری همایش حقوق محیط زیست با مشارکت قوای سه گانه پاسخی مثبت به یکی از نیازهای امروز جامعه برای صیانت بیشتر از محیط زیست و رعایت حقوق عمومی است.

تخریب محیط زیست معلول نابرابری‌های اجتماعی و استفاده غلط از طبیعت و یکی از عوامل تضییع حقوق انسان‌ها است. متأسفانه در جهان امروز اقلیتی مرفه و ثروتمند از همه‌ی امکانات و مواهب طبیعی و سالم بهره‌برداری می‌کنند ولی اکثریت ملت‌ها محکوم به زندگی در شرایط محیطی آلوده و غیربهداشتی و تن دادن به عوارض سوء و انواع بیماری‌ها و پذیرفتن بلا، مصیبت و مرگ و میراند.

کشورهای صنعتی بیشترین آسیب را به طبیعت و محیط زیست وارد ساخته و به حقوق سایر کشورها تجاوز نموده‌اند و در اثر سیاست‌های خود، بیماری و فقر و ویرانی را بر بسیاری از انسان‌ها تحمیل کرده‌اند.

شیوه‌های ناصحیح و غیرعادلانه در تعامل با طبیعت و آلوده ساختن محیط زیست در کشورمان نشان دهنده فقدان آگاهی‌های زیست محیطی و ضعف سازوکارهای قانونی در صیانت از محیط زیست و جلوگیری از آلوده ساختن آنست. برای از بین بردن این نقیصه‌ی بزرگ و اساسی باید آگاهی افراد نسبت به مسایل زیست محیطی افزایش یابد و مدیریت‌های کلان در ایجاد ساختار مناسب همراه با الزامات قانونی برای رعایت حقوق عمومی تلاش کنند و انگیزه‌ها و حساسیت‌ها را برای مقابله با آلاینده‌ها بالا ببرند.

در اسلام، جامع‌ترین دیدگاه و صحیح‌ترین شیوه‌ی تعامل با طبیعت و محیط زیست بیان گردیده است. خداوند، جهان هستی و همه‌ی پدیده‌ها را زیبا، متقن و موزون آفریده و ما باید رابطه‌ی خود را با آن‌ها تصحیح کنیم و با تصرفات نادرست خود آن را ویران و آلوده و جامعه را با بلا و مصیبت مواجه نسازیم.

نگاه اسلام به طبیعت و محیط - اعم از جاندار و بی جان - عاطفی، اخلاقی، معنوی و هدایت‌گرانه است و برخورداری از مواهب طبیعی نیز بر پایه‌ی اصولی متین، عادلانه، حکیمانه، متوازن و سازنده استوار گردیده است.

هدف متعالی اسلام برخوردار ساختن همه‌ی نسل‌ها از نعمت‌های الهی و ایجاد جامعه‌ای سالم و به دور از فاصله‌ی طبقاتی و مستعد برای رشد و شکوفایی است و الزامات شرعی برای حفظ تعادل و توازن در استفاده از مواهب طبیعی با پرهیز از زیاده‌روی و مقید به عدم اضرار به غیر فراهم آورده است.

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، حفاظت از محیط زیست برای همه‌ی نسل‌ها وظیفه‌ای عمومی تلقی گردیده و هرگونه تخریب آن در فعالیت‌های اقتصادی ممنوع اعلام شده است. اینک هماهنگی قواکه حاکی از عزم ملی بر تأمین محیط زیست سالم و جلوگیری از تخریب منابع طبیعی است از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

شایسته است مسئولان محترم برای ارتقاء سطح آگاهی و حساسیت عمومی در رابطه با محیط زیست تلاش و خلاءهای قانونی را پر کنند و دستگاه‌های مسئول با دقت نسبت به اجرای قوانین مراقبت نمایند و با متخلفان به‌طور قاطع برخورد کنند و قوه قضائیه با ساز و کار مناسب به تخلفات زیست محیطی رسیدگی کند. امیدوارم این همایش در پیشبرد اهداف انسانی خود موفق شود و زمینه‌ی برخورداری عامه مردم از مواهب طبیعی و محیط زیست سالم را فراهم سازد.

متن سخنرانی حضرت آیت الله سید محمود هاشمی شاهرودی ریاست محترم قوه قضائیه

باتشکر و قدردانی از مسئولانی که اولین همایش حقوق محیط زیست را برگزار کرده اند که کاری بسیار ارزنده، لازم و مفید بود. امیدواریم که در این اجلاس دو روزه ثمرات و برکات بسیار خوبی، این همایش برای نظام، دستگاه های قضایی و اجرایی ما در بر داشته باشد. انشاء الله.

موضوع حقوق محیط زیست یکی از موضوعات بسیار مهم است. بخشی از حقوق عمومی است. که حقوق عمومی در فقه اسلام و در دستگاه حقوق اسلامی معنا و دایره و شعاع بسیار گسترده دارد و شامل انواع گوناگونی از حقوق می شود. یکی از این انواع همین حقوق محیط زیست است. اشاره شد در صحبت ها که امروز مسأله محیط زیست و حقوق محیط زیست، تخریب محیط زیست و زیان ها و ضرر هایی که نه تنها به منطقه و یا یک کشور و یک جامعه بشری وارد می آید بلکه ضررها و زیان هایی که به کل بشریت بر اثر عدم رعایت حقوق محیط زیست در کل جهان وارد می آید، برای نسل های آینده نسبت به تاریخ بشر ایجاد مشکل می کند و این تهدیدی است برای آن نسل ها و زندگی و حقوق اولیه آن ها. این ها از مسایل فراوانی است که در رابطه با این قشر از حقوق عمومی و حقوق محیط زیست امروز بسیار حساس، مهم و خطرناک مطرح است.

قطعاً نظام قضایی، قوانین و دستگاه های اجرایی ما نیازمند توجه و عنایت ویژه به این بخش و این موضوع را می طلبد. ضمناً از منظر های گوناگونی هم می بایستی موضوع حقوق محیط زیست بحث شود و مورد توجه و رسیدگی عزیزان، اساتید و قضات شریف و محققین و علما و فضلا قرار گیرد. تنها تخصیص یک شعبه و یا شعباتی در محاکم و در دستگاه قضایی کافی نیست، برای این که بخش بسیار مهم از حقوق عمومی تأمین و تضمین شود، این یک عامل است، یک عامل ساختاری و شکلی. آنچه که به نظر من در این همایش بسیار جا دارد مورد توجه و بحث قرار گیرد، ابتدا بحث قانونی و حقوقی و فقهی است که ما ببینیم این حقوق محیط زیست براساس چه مبانی و چه دیدگاه ها و

نظریات فقهی و حقوقی قابل تنظیم است و حدود و دایره آن مبانی چه اندازه است تا بتوانیم یک مجموعه‌ای از قوانین در رابطه با حقوق محیط‌زیست را تدوین و تنظیم نموده و از راه‌های قانونی‌اش که به نظر من یکی از آن خلاءهای مهمی است که ما در اینجا داریم. همچنین ما در رابطه با حفظ این حقوق و دوری از تخریب و آلودگی محیط‌زیست نیاز به یک بسترسازی و فرهنگ‌سازی داریم اما از نظر فکری و اجتماعی، تا آن فرهنگ و آن مبانی فرهنگی و بعضاً اعتقادی شکل نگیرد و احیا نشود، در جامعه باز این مسأله حفظ حقوق محیط‌زیست دچار مشکل خواهد شد، در جامعه تنها برخورد قضایی و جرم‌انگاری کافی نیست، برای این که بتوان حقوق محیط‌زیست را حفظ کرد. یکی از عوامل، عوامل تشکیلات قضایی است، تشکیلات انتظامی و قضایی و اجرایی و استفاده از تکنیک‌ها و روش‌های مدرن روز برای حفاظت بیشتر و دقیق‌تر و موفق‌تر که از حقوق محیط‌زیست در جامعه ما دفاع کند.

من در آن بعد اول که در حقیقت مربوط می‌شود به همان دیدگاه‌های حقوقی و مبانی فقهی این حقوق محیط‌زیست مطالبی را عرض می‌کنم که انشاءالله این همایش و کمیسیون‌ها و بحث‌هایی که در این همایش ارائه خواهد شد به‌طور تفصیلی مورد توجه قرار خواهد داد. آیه‌ای در سوره یوسف در رابطه با مشکل قحطی که در خواب آن عزیز مصر آمده بود که منشأ رهایی حضرت یوسف شد. در این آیه تعبیر جالبی دارد «و جعلنی علی خزائن العرف و انی حفیظ»

بعد از اظهار نگرانی پادشاه مصر و خوابی که دیده بود و تفسیری که حضرت یوسف برای آن کرد که مردم دچار گرسنگی خواهند شد، برای علاج این مشکل حضرت یوسف به پادشاه مصر گفت منابع و ثروت‌هایی که در زمین خداوند قرار داده در اختیار من قرار بده من آن‌ها را حفظ می‌کنم، منابعی که خداوند در روی زمین خلق کرده است نیاز به حفاظت و مدیریت دارد تا انسان بتواند غیرقابل حصر این نعمت‌های الهی را حفظ کند.

بهره‌وری انسان‌ها با تدبیر حضرت یوسف خطر تهدید کننده گرسنگی و فقر از بین رفت و مردم در سایه آن برنامه‌ریزی الهی از قحطی نجات پیدا کردند، و جامعه آن روز با سلامت توانست از این مشکل عظیم طبیعی عبور کند و نجات پیدا کند و این تدبیر دینی و الهی است در مقابله با این گونه مسایل که مربوط به حقوق عمومی و در حقیقت بخشی از همین حقوق محیط‌زیست است.

در اسلام مبانی مختلفی است که در رابطه با حقوق محیط‌زیست از این مبانی می‌شود استفاده کرد. اولین مبانی نگاه قرآن به منابع و ثروت‌های طبیعی است، در جاهای مختلفی از قرآن آمده است که منابع طبیعی که خداوند برای بشر در طبیعت خلق کرده است، این منابع غیرقابل حصر و انبوه هستند و محدود نیستند و مشکلی در خود این ثروت‌ها نیست، آنقدر زیاد است که بیش از نیاز بشریت است، آنچه که موجب مشکل شده است و می‌شود سوءمدیریت، تصرفات ناعادلانه، ظلم‌ها، تجاوزها و اسراف‌ها است. این یک مبانی فقهی است که باید مورد توجه قرار گیرد.

مبانی دیگر این است که این منابع در اصل برای کل بشر خلق شده است، یعنی یک دید ارجحیت یا حق عمومی

بر حق فرد و مالکیت عمومی بر مالکیت فردی است. «خلقنا لکم ما فی الارض جمیعاً» آنچه که در زمین است برای انسان ها خلق شده است. آیات متعددی است که این مفهوم از آن استفاده می شود. که این ثروت ها و منابع ابتدا برای کل بشریت خلق شده است.

«و ان شاکم من الارض و ستعمرکم فیها» شما را برای آبادان کردن زمین از زمین خلق کردیم و شما را آباد کننده زمین قرار دادیم. در آن آیه مربوط به اموال ایتام و صغار تعبیر دارد «و او تلیتا ما اموالکم» تعبیر اضافه می گوید اموال را به خود انسان ها برگردان.

تعبیرات زیادی در قرآن هست که این مطلب را اثبات می کند که یک حق عمومی مورد توجه فقه اسلام و شریعت اسلامی است، مخصوصاً نسبت به ثروت ها و منابع طبیعی که اصل ثروت منشاء ثروت یعنی همان منابع طبیعی است، که این بر مبنا اسلام آمده است، این منابع طبیعی را عموماً و در ابتدا در آن نظام حقوقی و اقتصادی اسلامی ضمن انفال و اموال عمومی قرار داده است که یا ملک جامعه است یا ملک دولت و حاکمیت اسلامی است که از آن تعبیر به انفال می شود و لذا محدوده مالکیت عمومی بسیار گسترده است. در سیستم و نظام اقتصاد اسلامی و هم در نظام حقوق اسلامی باید به این مسأله توجه شود، زیرا اسلام و فقه اسلام اجازه داده است که فرد بتواند از این منابع عمومی استفاده کند ولی به عنوان عامل دوم کار نه به عنوان حق اول. حق اول برای عموم است. مالکیت و ملکیت که یک رابطه حقوقی است ابتدا برای عموم قرار داده شده است، سپس افراد و بخش خصوصی حق استفاده از این منابع و ثروت ها را دارد ولی در چارچوب معین. از نظر نوع تعامل و استثمار و استفاده از این منابع هم چون حق اول، حق عمومی است. از طرف صاحب آن حق و متولی حق عام که در حقیقت ولی امر یا حکومت اسلامی است نیاز به مجوز دارد اگر او دید امروز آن حق باید به گونه ای دیگر تقسیم و بهره گیری از آن شود، اگر اجازه نداد، فرد حق استفاده از این انفال را ندارد.

دوم آن جا که مجوز داده شود، فرد با هر ابزاری بتواند آن منابع را در اختیار خود قرار دهد، برخی از منابع اصلاً رقبه اش در اختیار آن ها قرار نمی گیرد، فقط حق بهره گیری از منافع و عایدات آن را دارد. نظریه ی برخی از فقهای عظام این است که زمین که در اصل موات بوده است، اکثر این زمین ها یا اگر موات و آباد هم بوده است، جنگل ها و امثال این ها حتی با احیا کردن احیای زراعتی یا عمرانی رقبه به ملک شخص در نمی آید، فقط حق اعیانی و حق الویت در آن مکانی که احیا کردن را پیدا می کنند، این رأی بعضی از بزرگان قدما است، ظاهراً در بعضی از کتاب ها منسوب به شیخ طوسی است، کسان دیگری بعد از شیخ طوسی نیز از علما اختیار کردند.

باز آنجایی که به ملکیت و حق خاص می شود، بعد از ورود بخش خصوصی باز محدوده دارد، این ورود این طور نیست که با هر اندازه و با هر ابزار پیشرفته ای که بتواند کلیه یک منبع ای را در اختیار بگیرد، این حق این طوری داده نشده است، اولاً محدود به احیا شده است و به طور مجرد تسلط و دست گذاشتن بر این منابع موجب حق نیست، احیا هم به معنای استفاده و بهره گیری متناسب با آن منبع است، بعد مقدار هم محدود شده است. در برخی موارد که منع

امکان و فرصت بهره‌گیری دیگران نشود، در بعضی از منابع آمده است، در استفاده از معادن و منابع طبیعی آمده است، مخصوصاً بعضی از اموری که بسیار ضروری است مثل مراتع و آب که نبایستی این بهره‌گیری فردی و خصوصی به نحوی صورت گیرد که دیگران را منع کند «و لا یمنعنا فضلنا» امثال این‌ها پس از بُعد حقوقی یک مبنای بسیار مهمی است که بایستی مورد توجه قرار گیرد.

در رابطه با قانون‌نویسی وقتی می‌خواهیم حقوق محیط زیست را مورد توجه قرار دهیم، یک مسأله دیگر مسأله خود کیفیت تعامل با طبیعت است، در تعامل با طبیعت و استفاده از طبیعت محدودیت‌ها و چارچوب‌ها و ممنوعیت‌های خاصی آمده است که این‌ها هم مبنای قرار می‌گیرد.

یکی از اموری که آمده است حرمت اسراف هر نوع تعامل و بهره‌گیری که مصداق اسراف قرار گیرد ممنوع است، حرمت تخریب و به‌هلاکت و فنا و تباهی رساندن یک ثروت طبیعی «و اذ تولا سعا فی الارض فساد و اهلک الاحرس و نسل». حرس زراعت‌ها و آبادانی‌هایی هست که در زمین شکل می‌گیرد، از بین بردن منابع طبیعی مثال از حرس اینها به‌طوری که نوعی به تباهی کشیدن و تخریب تحت عنوان افساد از آن تعبیر شده است، در قرآن کریم افساد و فساد فی الارض است و ممنوع است چون فساد حرام است پس اتلاف و اهلک و تباه کردن و تخریب کردن هم یک مبنا است، در حقیقت یک محدودیت است.

عنوان دیگری که در مبانی فقهی و حقوقی ما هست بحث اضرار است که رهبر معظم در این پیام به آن اشاره جالبی داشتند، ما یک قاعده حرمت اضرار داریم و مهم‌تر از آن قاعده نفی ضرر، هر کاری که منجر به ضرر به دیگری بشود آن حق منتفی است و محترم نیست و در اسلام و همان قاعده لاضرر و لاضرار است، این قیدی نشده است که اضرار به یک فرد باشد یا به یک مجموعه‌ای از افراد و یا به کل جامعه باشد، اتفاقاً اضرار به کل افراد اشد است، خیلی از این تصرفاتی که انجام می‌گیرد در دایره و دامنه و محدوده مسائلی که مربوط به محیط زیست است واقعاً مصداق اضرار قرار دارد، این تخریب‌ها و آلودگی‌ها قطعاً اضرار به دیگران است، باز مبنای دیگر که می‌شود از آن استفاده کرد، خود مصالح و عناوین ثانوی است که در رابطه با تنظیم امور جامعه اسلامی و مردم به عنوان یکی از مبانی و در حقیقت اوامر و حقوق حکومتی است. در فقه اسلام به حاکم این اختیار داده شده است که در جایی که ببیند آزادی تصرفات افراد در بخش‌هایی ممکن است - مخصوصاً در بخش منابع طبیعی که حق اول حق عمومی است و حق دوم حق فردی است - آزادی و رها بودن منجر به یک سوءنظم اجتماعی می‌شود منجر به فساد می‌شود و مصالح را تهدید می‌کند، منافع را تهدید می‌کند، حالا از هر جهتی اینجا باز حاکم اسلامی و همچنین ولی امر اسلامی حق و تو دارد، این هم یک مبنای فقهی مسلمی است، مجموعه این مبانی می‌تواند خیلی شفاف و روشن مبنای فقهی و حقوقی قرار بگیرد، برای این که ما ابتدا حقوق عمومی مخصوصاً در مورد این بخش که حقوق محیط زیست است باید بتوانیم به راحتی تنظیم کنیم، در لایحه یا قوانینی که بخواهیم با آن‌ها این حقوق را مشخص کنیم بحث از حقوق محیط زیست گام اولین است که ما بتوانیم این حقوق را مبنای حقوقی و فقهی‌اش را مشخص کنیم، این مبانی بسیار

روشن و شفاف است و اکثراً در فقه ما مسلم هستند. بر این اساس می شود مشخص کرد، البته تطبیق بعضی از این مبانی نیاز به کارشناسی دارد که این مضرر هست یا نیست، این تخریب هست یا اثر می گذارد یا نیست ولی خوب با انجام دادن این کارهای کارشناسی که آن ها دیگر غیر فقهی و برون فقهی است در کنار فقه موضوع را مشخص می کند، اینجا دیگر کار مربوط به بخش های کارشناسان سازمان محیط زیست است. استفاده از دانش روز در این رابطه خیلی مهم است، تکنیک هایی که با آن ها می توان خیلی از مسایل را به اثبات رساند و با تلفیق این دو بخش می شود این خلایبی را که ما داریم در قانون و در رابطه با ابعاد این حقوق محیط زیست و ممنوعیت هایی که لازم است در قانون بیاید، مواردی که باید جرم شود، وقتی می خواهیم یک چیزی را جرم بشماریم و قانونی کنیم بایستی مبنای این جرم انگاشتن مشخص شود. این ها بحث هایی است که واقعاً اساسی است و ما بحمداله در اسلام و در فقه نورانی اسلام هیچ قصوری نمی بینیم، از نظر مبانی فقهی می توانیم به بهترین وضع و بهترین نحو حقوق محیط زیست کاملی را تنظیم کنیم.

در فرهنگ عمومی جامعه این آیات به عنوان یک فرهنگ اسلامی با یک دیدگاه اسلامی و به عنوان سیاست های اقتصادی و اسلامی و حقوقی اسلامی به عنوان دستورات الهی و با جهت هایی است که وقتی این جهت ها درست مورد توجه قرار گیرد و انسان ها براساس این دیدگاه ها تقویت شوند، آن انسان ها مؤمن و صالح و معتقد به قرآن و وحی الهی هستند. وقتی به آن ها گفته شود این قبیل افعال افساد در زمین و تخریب محیط زیست فساد است، زیرا خداوند متعال انسان را برای آبادانی خلق کرده است نه برای تخریب، بنابراین برای حفظ این حقوق برای دیگران و عادلانه تقسیم کردن، مخصوصاً با آن دیدی که عرض شد هیچ قصوری نیست.

در منابع طبیعی کمیایی نشأت گرفته از سوء مدیریت و سوء تدبیر و سوء تصرف و ظلم انسان و تبعیضی است که انسان ها انجام می دهند، در مدیریت و بهره گیری از منابع طبیعی و ثروت های طبیعی. این مفاهیم که ما متأسفانه کمتر به آن در فرهنگ های عمومی مان توجه می کنیم، متأسفانه این مفاهیم را برای نسل های جدید و مردم جامعه باز نکردیم و توضیح ندادیم که قطعاً این کار باید انجام بگیرد، وقتی افراد بر اساس این باورها و دیدگاه ها تربیت بشوند، قطعاً این مؤثر است، و جلوی این تخریب گرفته می شود.

اساساً اسلام در ابزارهای اجتماعی و مدیریتی تنها اکتفا به ابزار قضایی و امرانه و پلیسی نمی کند زیرا بیشتر روی ابزارهای فرهنگی، تربیتی اعتقادی و آن باورها و ایمان ها تلاش می کند تا انسان ها به خودباوری برسند تا خودشان راه صلاح را انتخاب کنند، چون در آن کمال انسانی نهفته است. البته از عامل قضاوت، اجبار، نیروی انتظامی و امثال این ها هم استفاده می کنند ولی توجه به آن اصل بیشتر اهمیت دارد تا انسان ها با انتخاب خودشان بروند سراغ کمالات زیرا شرط کامل شدن و کمال این است که فقه اختیاری باشد. انسان موجودی انتخابگر است، آگاهی بااراده او شکل می گیرد، این بحث بسیار مهمی است که باید، توجه شود، در فرهنگ سازی عمومی این طور نیست که ما بیایم فقط یک قانون ممنوعیت فلان کار را تصویب کنیم، بعد هم تکلیف کنیم که دستگاهی را حالا قضایی و اجرایی که این

را اجرا کند و نیروی انتظامی هم آن را دنبال کند، این تنها کافی نیست و به هیچ‌وجه این شیوه جامعه را به طرف آن تمدن اسلامی مطلوب نمی‌رساند و آن عدالت و سعادت مطلوب را برای انسان‌ها در جامعه اسلامی تأمین و تضمین نمی‌کند، مگر این که کار فرهنگی انجام شود که بسیار مهم است، این بعد فرهنگی و فرهنگ‌سازی است که می‌بایستی به آن توجه ویژه در قانون دیده شود تا دستگاه‌های اجرایی و دستگاه‌های فرهنگ‌سازی در جامعه مکلف شوند این مسأله را دنبال کنند و راه کارهایش را پیدا کنند و منتشر کنند و واقعاً جامعه را براساس این فرهنگ بسازند، در ابعاد دیگر و جرائم دیگر و مسایل دیگر هم همین است، در حقوق محیط‌زیست هم همین طور است. همه جا پلیس نمی‌تواند ناظر باشد، همه جا دستگاه قضایی نمی‌تواند حضور داشته باشد، هزینه خیلی فوق‌العاده‌ای دارد برخورد قضایی پس از وقوع تخریب است، پیشگیری مهم است، سالم‌سازی مهم است، همه آن مقاصد با برخورد قضایی شکل نمی‌گیرد البته برخورد قضایی خیلی مهم است و باید باشد، پیشنهاد تشکیل محاکم اختصاصی بسیار پیشنهاد مهم و اساسی است، دستگاه قضایی هم دنبال می‌کند مخصوصاً پس از احیای دادسراها یکی از مسائلی که دیده شده است در این قانون تخصصی کردن دادسراها و محاکم است البته تخصصی نه به آن شکل قدیم تقسیم به مدنی که حقوقی خاص و کیفری بود، بلکه امروزه موضوع تخصصی موضوعی امروز در محاکم و سیستم‌های قضایی دنیا به سوی تخصصی کردن محاکم و به شکل موضوعی است. محاکم محیط‌زیست، محاکم حقوق دریا، محاکم حقوق بین‌الملل، محاکم حقوق اینترنت، محاکم اقتصادی که فقط مخصوص جرائم اقتصادی و محاکم قاچاق کالا که تقسیم‌بندی‌ها را لازم داریم، اخیراً در این قانون هم اصلش دیده شده است که این قانون حالا در تشکیلات اجرایی می‌بایستی احیا شود بحمدالله این کار هم شروع شده است. این کار صحیح و لازم است و در این محاکم خصوصی قطعاً از کارشناسان ویژه آن رشته می‌بایستی استفاده شود، ساختار آن شعبه که می‌خواهد متخصص یک رشته شود باید با ساختار رشته‌های دیگر تفاوت کند و در بخش دادسرای در امور کیفری و جرائم در بخش محاکم کیفری و حقوقی کارشناسان متخصص در آن رشته لازم است که در دفتر آن محکمه به عنوان یک پست ثابت دیده شود. ضمن تشکیلات جدید، ما دنبال این هستیم که در دادسراها هم این موضوع در نظر گرفته شود.

بررسی رسیدگی به یک جرم مربوط به محیط‌زیست قطعاً کارشناسی محیط‌زیستی می‌خواهد، بررسی یک جرم مربوط به مسایل قاچاق یا مفاسد اقتصادی قطعاً نیاز به یک کارشناس اقتصادی دارد، اگر کارشناس اقتصادی نباشد نمی‌تواند به این مسأله رسیدگی کند، این‌ها مسایل بسیار خوبی است که ما هم دنبال می‌کنیم ولی کافی نیست، تا آن فرهنگ‌سازی‌ها انجام نشود تا بخش‌های دیگری در کنار این بخش‌های قضایی شکل نگیرد، ما نبایستی امیدوارم باشیم که درصد بالایی از این حقوق حفظ شود، در جامعه ما بنابراین این بخش‌ها هم باید مورد توجه قرارگیرد، خود قوانین درست تنظیم شود و تدوین و تصویب شود، این حقوق ابعادش و مواردش و حدودش و دامنه‌اش مشخص شود سیاست‌های کلی‌اش به عنوان سیاست‌های کلان این حقوق محیط‌زیست و حقوق عمومی دیده شود. بعد در آموزش و دیدگاه‌های قضات شریف این‌ها وارد شود، در دانشگاه‌ها و محافل علمی و آموزشی واقعاً

این‌ها تدریس شوند، به تدریج ذهن حقوق‌دانان و قضات شریف ما با ابعاد این حقوق آشنا شود، آن وقت می‌شود یک ناضی و حقوق‌دان تمسک نکند یا یک فاضل حوزه اصل ملکیت و حق خاص که مثلاً می‌گوید: «الوقف لمن صبح من احیا الارض فی اهل شی صبح علی شی» این‌طوری نباشد.

تا آن دیدگاه‌ها و آن محدوده‌ها واقعاً در آموزش که بخشی از این فرهنگ‌سازی است وارد نشود و همچنین در دانشگاه‌ها و بحث‌های کارآموزان قضایی انجام نشود، دیدگاه قضات ما و دیدگاه حقوق‌دانان ما ممکن است طوری شود که اصل این چیزها را نبینند، وقتی ندیدند، حکم هم طوری صادر می‌شود که نتیجتاً هیچ‌گونه حفظی نشده است که این حقوق عامه و تخریب شده است، در محیط‌زیست این بحث بسیار مهمی است، امروز یک بُعد دیگری حقوق محیط‌زیست دارد و آن بُعد فرهنگی و سیاسی است که ما با آن خوب است توجه کنیم که قطعاً هم توجه می‌شود.

امروز بحث حفظ حقوق محیط‌زیست در حد یک کشور و یک منطقه نیست، امروز مستکبران که مدعی حفظ حقوق بشر هستند تعاملشان با طبیعت برای رسیدن به منافع اقتصادی و استکباری خودشان طوری است که محیط‌زیست کل کره زمین را تهدید می‌کنند و زندگی بشریت را تخریب می‌کنند بشریت آینده و حال این مسائلی را که امروز در دنیا مطرح است، بحث گازهای گلخانه‌ای و امثال اینها و بحث سوراخ شدن ازن و امثال این‌ها که کل کره زمین را دچار مشکل می‌کند، به جهت منافع یک دولت مستکبری که می‌خواهد مثلاً به اسلحه اتمی خودش برسد و تسلط بر کل کشورها داشته باشد و کل زمین را در اختیار بگیرد این مسأله بسیار مهمی است.

آیات و روایاتی وجود دارد که مصداق آتمش این‌ها هستند، مفسدان اصلی حقوق عمومی این‌ها هستند، کسانی که «یفسد حرس و النسل» این‌ها هستند، امروز این‌ها واقعاً «لیفسد فیها و یفسد الدما» هم نفس دما دارند با لشکرکشی‌ها و جنگ‌هایی که راه می‌اندازند هم یفسد فی الارض... نه فساد در حد ظلم و تجاوز به یک نفر، بلکه تخریب اموری که کل بشریت را تهدید می‌کند و آینده زندگی انسان‌ها و جاندارها را در طبیعت تهدید می‌کند، این بُعد، بُعد بسیار مهمی است. در این سمینارها و همایش‌ها باید به این بُعد توجه شود، این مهم‌تر از خیلی مسائل دیگر است که تحت عنوان حقوق بشر مطرح می‌کنند. چون حیات و زندگی انسان‌ها را جدی تهدید می‌کنند، برای یک خواش نفسانی مستکبرانه همه ثروت و منابع طبیعی را نابود می‌کنند، و هیچ توجه ندارند چه ضربه‌هایی به زندگی انسان‌ها در آینده و حال می‌زنند.

مردم آفریقا از گرسنگی حتی گندم هم ندارند، آن وقت ثروت‌های عظیم و طبیعی تخصیص داده می‌شود برای ساخت و ساز صنعت‌های مهلک و مفسد و هیچ خلاف حقوق بشر هم نشده است! آن وقت، مدعیان حقوق بشر هم این‌ها هستند، حقوق بشر فقط در کلمات آزادی و دموکراسی منحصر شده است، آن‌هم به دروغ ادعا می‌کنند، آن‌هم مزورانه با آن برخورد می‌کنند. این‌ها در رابطه با حقوق عمومی و حقوق محیط‌زیست مسائل مهمی است.

دیدگاه اسلام واقعاً در این مسائل بایستی خوب و روشن و تبیین و شرح داده شود. فقه اسلام، قرآن کریم، آیات و

روایات ائمه معصومین احادیث اسلامی نسبت به این مسایل، حساس هستند. این مسائلی که مربوط به حقوق عمومی است اصلاً با یک حساسیت خاصی در منابع اسلامی به آن توجه شده است، متأسفانه ما این مسأله را خیلی روشن نکردیم، بیشتر در بخش حقوق خصوصی بحث کردیم و به این‌ها کمتر توجه شده است، البته خوشبختانه منابع و مدارک و مبانی استنباط و فقاهتش در فقه ما است زیرا این فقه غنی اسلام و مخصوصاً فقه پویای شیعه بحمدالله از این جهت بسیار غنی است، منابع به راحتی به دست می‌آید و بعد آن بُعد فرهنگی آن خیلی مهم است، توجه‌ای که در این منابع و در متون اسلامی به این حقوق عامه شده است که باید یک فرهنگ شود، قرآن هم به شکل فرهنگ عمومی آن را مطرح می‌کند گرچه یک کتاب حقوقی که نیست ولی از حقوق قرآن استفاده می‌شود. با همین شیوه که همه چیز را با هم دیده است باید در فرهنگ عمومی، اعتقادات و دیدگاه‌ها بیاید.

اسلام و قرآن برای یک انسان مسلمان تعیین می‌کند که چه شکلی به طبیعت نگاه کند این نگاه‌ها بسیار مؤثر است، در فعالیت و تصرف انسان‌ها چگونه تعامل کند. طبیعت را زنده برای همه بداند، این نعمت ثروت الهی نه منشأ تباهی و افشا و نه منشأ ضربه زدن به دیگران، این نگاه‌ها آن قدر مؤثر است، برای این‌که آن جامعه مطلوب ایجاد شود، اگر این نگاه‌ها در فرهنگ عمومی ما احیا شود. انسان برای جانداران و حیوانات و منابع طبیعی حقوقی قائل است، این‌ها گزینش شود از این آیات قرآنی و احادیث شریف پیامبر اکرم و ائمه اطهار و استفاده شود در جاهایی که باید استفاده شود.

فرهنگ‌سازی‌های عمومی در بخش‌های آموزشی در استفاده‌های حقوقی و قضایی و قانونگذاری در تشکیلات این‌ها همه مبتنی بر آن دیدگاه‌ها است، بر آن جهت‌گیری‌های اصلی و اساسی است که در فرهنگ غنی اسلامی آمده است.

امیدواریم که خداوند عزیزان را در این همایش موفق گرداند و هم دستگاه‌های قضایی و اجرایی و قانونگذاری و قوه مقننه را با این دیدگاه‌ها و آنچه که لازم است برای حقوق عمومی و کلاً بخش حقوق محیط‌زیست که بخشی از این حقوق عمومی است. انشاءالله شاهد برکات و ثمرات زیادی از این همایش و عزیزانی که در این همایش شرکت کردند باشیم.

متن سخنرانی حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای قربانعلی دری نجف آبادی رئیس دیوان عدالت اداری

الحمد لله والصلاة على رسول الله... و آله آي... سيما على بقيه... و ترى الجبال تحسبها جامدة و هي تمرّ قر السحاب صنع الله الذي اتقن كل شيء و انه بما تعملون خبير.

تشکر می‌کنم از عزیزانی که تدارک این همایش را دیده‌اند، سازمان محیط زیست، قوه قضاییه، همکاران عزیز صدا و سیما و دیگر خدمتگزارانی که فعال در این همایش شرکت خواهند کرد. امیدوارم که نتایج خوبی برای همه داشته باشد.

قرآن کریم را که ملاحظه می‌کنیم، من خواهش می‌کنم با این زاویه دید همه عزیزان که الحمدلله، همه اهل علم هستید یک نگاه مجددی داشته باشید، همه جا مثل یک سفره پربرکتی است که به عنوان سفره نعمت‌های خداوند می‌باشد عنایت‌های حضرت حق همه با هم مرتبط و در خدمت انسان و انسان در خدمت حضرت حق می‌باشد. مثل یک پارچه است و همه با هم همسو، هم جهت و هم هدف در راه کمال و در راه تعالی انسان‌ها و هر چیزی به جای خویش نیکوست و حرمتش و کرامتش و قداستش برای خودش محفوظ و همه در یک جریان تکاملی به سمت هدف عالی و متعالی حق و خضوع لله و خشوع لله در حرکتیم.

من فکر می‌کردم که یک آیه‌ای در جمع برادران تلاوت کنم، دیدم نه از یک آیه باید خیلی بیشتر باشد. سوره مبارکه «نخل» را که بحث زنبور عسل است شروع می‌کنیم که ۱۰ تا ۱۵ آیه می‌بینیم، مثل یک اکوسیستم متحول زیبا، خدایی و یک آینه کامل از جمال و جلال حق را یک پرده زیبا از نعمت‌های حضرت حق را به نمایش می‌گذارد. در این پرده زیبا و خداگونه که آیات خدا هست، همه چیز در جای خودش زیبا، نیکو، منطقی، متقن، استوار، هماهنگ و همسو در راستای آن هدف والایی که آفرینش به سمت آن هدف در حرکت است و اگر ما تفکیک هم می‌کنیم به خاطر افاده و استفاده است، والا همه نظام آفرینش، جلوه جمال حق و تجلی ذات مقدس ربوبی رب العالمین است و همه نظام آفرینش مظهر ربوبیت حضرت حق جل و علی است.

این آیه مبارکه در سوره مبارکه نمل است آیات قبلی، آیات بعدش حالا مجالی نیست راجع به کوه‌ها یک بیانی دارد که حالا می‌گوید: شما فکر می‌کنید کوه‌ها جامد هستند یا مثلاً ساکت هستند، آرام هستند، حالا در فیزیک و مثلاً جامدات یا مایعات یا گازها تفاوت‌هایی دارد، اینجا بیشتر به ذهن می‌آید، حالا بدون حرکت بدون فعالیت، ساکن و آرام است.

۱۴۰۰ سال قبل در شبه جزیره عربستان در مکه قرآن کریم می‌فرماید: «وترى الجبال تحسبها جامد و هى تمر مرالسحاب» خوب اینها مانند ابرها در حرکتند، حالا چگونه، من نمی‌دانم، شاید این وجه تشبیه جهت داشته باشد، شاید امروز بتوانیم صد جهت‌اش را بفهمیم، شاید در آینده هزاران جهت دیگر هم بشود برای این وجه تشبیه فهمید، چنانچه مرحوم ملاصدرا از این آیه استفاده کرده، حرکت جوهری را در یکی از آیاتی که مرحوم صدرا در قرآن کریم استناد می‌کند بحث حرکت جوهری را که خیلی مقدس است در جای خودش همین آیه شریفه را می‌گوید که کوه‌ها بدر حرکتند و در تحول‌اند و... حرکت وضعی، حرکت انتقالی، حرکت همراه با حرکت کره زمین، یکی آن موقع حرکت کره زمین متوجه می‌شد. خوب طبیعی است که کوه‌ها هم مانند ابرها همه با هم در چرخه حیات در گردش‌اند و در رقص به سوی هدف آفرینش همه به آن سمتی که خدا آفریده حرکت می‌کنند. شما خیال می‌کنید که جامدند، نه این‌ها «تمر مرالسحاب» حالا در پیرایش و تکوین‌شان تشابه در پیدایش و تکوین با ابرها چگونه است؟ شما که اهل فن و اربا مهارت هستید و ارباب دانش اما من خیلی اطلاعات عمیقی تو این رابطه‌ها ندارم.

خب حالا تا این جا بحث کوه‌هاست و... شما این جور تصور می‌کنید و این نیست و این کوه‌ها حیات دارند، پدید می‌آیند ناپدید می‌شوند، رشد می‌کنند، توسعه پیدا می‌کنند، نافع‌اند و در چرخه حیات برج‌های آب هستند، این‌ها با ابرها به هم آمیخته‌اند، زمین و زمان و ابر و کوه همه با هم آمیخته‌اند.

خوب با انسان هم ارتباط دارد یا نه، سعدی فرموده: تا توانی به کف آری و به غفلت نخوری، اما تو این آیه چیزی هست، خود بنده شاید ده‌ها بار خوانده بودم خیلی توجه نمی‌کردم.

ذیل آیه شریفه نکته اصلی را بیان می‌کند که «انه بما تعملون خبير» اگر این را نمی‌گفت خوب شاید یک نکته بسیار علمی را بیان فرموده، اما حالا خیلی پیوندش ممکن بود با انسان‌ها معلوم نباشد، اما بعد می‌گوید، نه این با شما کاملاً مرتبط و شما باید بدانید و بشناسید و ارتباط خودتون را ارتباط منطقی قرار بدهید و بدانید که در این رابطه و در این راستا کنش و واکنش نشان بدهید، در نظام کلی آفرینش فراموش نمی‌شود، از یاد نمی‌رود و خداوند خبر است به آنچه شما عمل خواهید کرد.

حالا با این نعمت خدا چگونه برخورد می‌کنید «انه بما تعملون خبير» این‌ها بما تعملون خبر ذیل آیه شریفه در حقیقت پیوند و ارتباط انسان‌ها را با جمادات و نبات و طبیعت و ابر و باد و زمین و زمان و خاک و همه چیز بیان می‌کند و این که شما هم عضوی از این خانواده بزرگ هستید، این سفره پربرکت که هر کدام از این نعمت‌ها مکمل یکدیگر است و همه مکمل سیر تکاملی انسان‌هاست و انسان‌ها باب‌الابواب، سیر الی... هستند، همه با هم مرتبط و همه در جهت

یک هدف تکاملی، حالا بزرگان ما، ارباب معرفت ما آمدند گفتند عالم و آدم در واقع ما دو تا مثلاً انسان داریم، انسان صغیر و انسان کبیر، گاهی می گویند عالم انسان صغیر انسان کبیره. فکر می کنی جرم صغیری هستی، عالم اکبر در تو است، آن انسان کامل و متعالی در حقیقت انسان کبیره و عالم هستی، انسان صغیره، به یک معنا شاید هم به عکس بتوان گاهی مطرح کرد، به هر کیفیت، پس عالم یک انسان کبیره یا ما یک انسان کبیر هستیم، اگر به مقام ولایت مطلقه حضرت حق برسیم و عالم آن انسان صغیره، یعنی همه عالم را یک انسان دیده، همه عالم را با میلیاردها جمعیت کره زمین را یک انسان دیده که دارای گوش است و چشم است و هر جا کوچک ترین غفلتی در این سلول ها به وجود بیاید: چو عضوی به درد آورد روزگار، دگر عضوها را نماند قرار، همه با هم پیوند دارد. مجالی نیست که من این بحث را بیشتر توضیح بدهم خدمت اندیشمندان و صاحب نظران و قضات محترم و برادران اهل علم ولی مثلاً «البلد طیب یخرج نباته باذن ربّه والذی خبث لا یخرج الا نکدأ» بلد طیب و ابلد خبیث، خوب بلد طیب به طور طبیعی عامل وجود خلقت خداوند طیب، پاک و پاکیزه است، وقتی آلوده می شود، خبیث می شود که دست آلوده بشر او را آلوده کند، گازهای گلخانه ای را خارج از حد مجاز در طبیعت منتشر بکند، برای کنترلش برای فیلتر کردنش اقدام اساسی انجام نده، بمب های اورانیومی یا بمب هایی که با اورانیوم خفیف برای مثلاً نابود کردن رژیم صدام یا دیگران به کار ببرد، محیط زیست را آلوده کند، دریا را آلوده بکند. فضا را آلوده بکند، در خلقت و گیاه ها و دانه های گران قیمت و ذی قیمت از درخت ها، گیاه ها، نباتات، نباتات دارویی و... حیوانات گوناگون را آلوده بکند والا بلد طبیعت است و خدا هم بلد طیب را آفریده و البلد طیب را قرآن کریم به کار برده، راجع به خاک کلمه طیب را به کار برده، آنجا که فرموده تیمم کنید، فرموده «تیمم سعیداً طیباً» راجع به آب کلمه طاهر و طهور را به کار برده، مخصوصاً آبی که از آسمان نازل می شود و تعبیرهای بسیار جالب و باز هم سیستم آفرینش را بیان می کند، راجع به رزق بحث رزق طیب را قرآن کریم مطرح فرموده است یا تعبیرهای دیگر مثل زینت و امثال و ذلک در قرآن کریم: «یا قل لا یستبیل خبیث و الطیب و لو اعجبک اکثر الخبیث» یک لیوان آب تمیز طیب و یک لیتر آب تمیز و طیب و پاک و پاکیزه که منشأ حیات می شود در برابر خلوارها آبی باشد، خوب مثل خوبی است که نشان دهنده اهمیت و جایگاه طیب بودن، پاک بودن، در آب، هوا و خاک است.

به جز آیات قرآن کریم که به عنوان چرخه عظیم حیات، عظمت، حکمت، علم، معرفت و آیات... نظام آفرینش را مطرح می کند و از همین جا جهانی بودن اسلام هم به طور کلی روشن می شود، روایات هم در این رابطه بسیار است. مثلاً سوره عبس آیه ۳۲ به بعد را ملاحظه بفرمایند، سوره نحل تا آیه ۱۸ را عرض کردم، تا آیه ۱۸ قرآن کریم مظاهر حکمت، عظمت حتی حیوانات و... را بیان می کند، بعد می فرمایند این آیه: «و ان تعدوا نعمت... لا تحصوها» این آیه ای که همه ما یاد گرفتیم و می خوانیم، می دانیم که اگر نعمت های خداوند متعال را بشماریم نمی توانیم احصاء کنیم، این ذیل ۱۸ آیه ای است که در سوره نحل آمده، خداوند این سفره ها را باز کرده بعد هم یک به یک دست می گذارد نشان می دهد، بیان می کند، راجع به «والخیل و النعال و الحمیر لتركبوهن و یخلق ما لا تعملون» خیل و

و بقال و اسبلان بسیار زیاد یا حیوانات دیگری که به عنوان مرکب هستند است حمار و... و یا یک مقاله‌ای راجع به قالی نوشته بودم، آن وقت‌ها که در مجلس بودم و حوصله بیشتری داشتم این آیه را مستند قرار دادم برای این که راجع به قالی و فرش ایران واقعاً نکته‌ای بنویسم. بعد از ۱۸ آیه قرآن کریم می‌فرماید:

«و ان تعدوا نعمت الله لا تحصوها» اگر بخواهیم نعمت‌های خداوند را احصاء کنید نمی‌دانید «و ان الله لغفور رحيم» این سفره غفران و سفره رحمت الهی است. حالا این خیلی درست نیست، سپس آمده «... لغفور الرحيم» یعنی اگر جبران نکنید مرمت نکنید، بازسازی نکنید خسارت خواهید دید. اگر بازسازی نکنید نه، جبران کفران نعمت است، شکر نعمت است، قطعاً خداوند هم عنایت خواهد فرمود. یعنی زمینه مجدد عنایت خداوند را فراهم می‌کنید اما اگر اصلاح نکنید، نعمت از دست شما خواهد رفت، این برداشت هم می‌شود به نحو جانبی از این آیه کریمه داشت. یا در سوره مبارکه هود آیه ۶۰ «هو انشاکم من الارض وستعمرکم فيها» اینکه ما زمین را آباد کنیم آبادانی ایجاد کنیم و به هر کیفیت شرایط مناسب را در همه زمینه‌ها برای پیشرفت، رشد و ارتقاء و بهره‌وری مناسب و بهره‌مندی مناسب از منابع الهی برای خودمان فراهم کنیم.

یا در سوره مبارکه حجر آیه ۱۹ تا ۲۲ «والارض مددناها و القينا فيها روابی و انبتنا فيها من کل شیء موزون و جعلنا لکم فيها معیش و من لستم له برازقین و ان من شیء الا عندنا خزائنه و ما ننزله الا بقدر معلوم». من خواهش می‌کنم همه برادران و همه خواهران عزیز این سه آیه را در سوره حجر ده‌ها بار و صدها بار ملاحظه کنند، یک کتاب بزرگ است این‌ها، کتاب محیط‌زیست هم هست، کتاب علم و دانش و معرفت و همه چیز است، این پیوند همه این ذرات با یکدیگر و به یک معنا هم همه حیات دارند «ان من شیء الا عندنا خزائنه» همه زنده‌اند. همه پویایند، همه سازنده‌اند، همه حرکت آفرینند، مرده‌ای در آفرینش نداریم. مرده، دل‌های مرده‌ای است که چشم بصیرت ندارند برای نگاه کردن به نظام خلقت و نظام آفرینش.

«والارض مددناها» حالا این گسترش زمین و عنایات الهی که تو زمین هست و ترکیباتی که هست. «والقينا فيه روابی» و کوه‌ها و رابطه زمین با کوه‌ها و نقش کوه‌ها و نقش کوه‌ها و زمین در تداوم حیات. «وانبتنا فيها من کل شیء موزون» هر چیز موزونی را در آن رویانیدیم، رویش گیاه، نبات، جنگل، مرتع، حیوان، حیوانات با گونه کم، زیاد، صحرایی، دریایی، هوایی اگر شما قدر بدانید.

«وجعلنا لکم فيها معایش» دنبال این همه برکات و عنایات است که زمینه معیشت شما فراهم می‌شود. «وجعلنا لکم فيها معایش و من لستم له برازقین و ان من شیء الا عندنا خزائن و ما ننزله الا بقدر معلوم» که حالا خود این آیه شریفه هم چراغ راه ارباب حکمت است. «و ان من شیء الا عندنا خزائن و ما ننزله الا بقدر معلوم» روایات در این رابطه هم الی ما شاء... است و مجالی نیست و نمی‌خواهم زیاد مصدع بشم اما حیفم آمد که برخی از این روایات را خدمت شما قرائت نکنم. مثلاً یک روایت از وجود مبارک حضرت امام صادق صلوات الله و سلامه علیه است که فرمود: «طوبی لمن لم یبدل، نعمت الله کفراً» خوش‌بخت سعادتمند، این طوبی و آن طیبی که آنجا می‌گفتیم طوبی

از همان است، شجره طوبی هم از همین واژه از همین لغت است، طیب بودن یعنی این که ما از نظر اسلامی می‌گوییم صد در صد پسندیده است و حلال است، چنین است و چنان، بعد امام صادق سلام الله علیه می‌فرماید: «طوبی لمن لم یبدل نعمت الله کفراً» آن طوبی مال کسانی است که نعمت‌های خدا را تبدیل به کفر نکنند و نعمت‌ها را از مسیر خدایی و مسیری که حضرت حق مقرر کرده است که نعمت‌های خدا را تبدیل به کفر نکنند و نعمت‌ها را از مسیر خدایی و مسیری که حضرت حق مقرر کرده است منحرف نکنند و سوءاستفاده نکنند و تبدیل به آلودگی نکنند، تبدیل به انحراف نکنند، تبدیل به ناهنجاری نکنند، تبدیل به ناپاکی و آلودگی نکنند. نه خودشان را و نه جامعه‌شان را از نعمت‌های خداوند در راهی که خدا قرار داده در راه شکرش استفاده کنند نه در راه غیر شکر که کفر است.

روایتی از وجود مبارک امیرالمؤمنین سلام الله علیه است که «لا یتبولن الرجل من سطح فی الهوا و لا یتبولن فی ماء جاریه فان فعل ذلک فاصابه شیء فلا یلومن الا نفسه و ان للماء اهلا و للهواء اهلا» ۱۳۰۰ سال قبل امام صادق فرمود: «ان للماء اهلا و للهواء اهلا» آب اهل دارد و هوا هم اهل دارد. و بعد فرمود: شما آلوده نکنید هوا را آلوده نکنید اگر هوا را آلوده کردید و به شما چیزی اصابت کرد، خوب یک معنا اینست که مثلاً هوا را آلوده کنید و عکس‌العمل داشته باشید و یک معنای دیگرش اینست که هوای آلوده یعنی خود آدم، مثل سیگاری‌ها، مثل دودهای غیرگازوئیلی، دودهای ماشین‌ها و... هوای تهران شبیه یک هوای آلوده است، خوب حالا کی مقصره، خودمون مقصریم که در این راه همکاری نکردیم.

«فان فعل ذلک فاصابه شیء» هوای استاندارد نداشتیم «فلا یلومن الا نفسه» همه کسانی که در آلوده کردن هوا مقصرند باید پاسخگو باشند و بدانند که خودشان مسئولیت دارند که در جهت رعایت این مسایل دقت لازم، انضباط لازم و اصولی را که خالق آفرینش برای بهره‌برداری انسان‌ها از نعمت‌های آن مقرر فرموده رعایت نکردند. یک روایت از وجود مبارک امام صادق صلوات الله و سلام الله علیه است در کتاب شریفه (تحف العقول) که آن روایت هم حتماً باید برای محیط زیست خوانده شود.

طیب بودن سکنی با سه چیز میسر است: سکونت در شهرها، آرامش در شهرها، آسایش در شهرها، ایجاد شهر، ایجاد بلد، ایجاد مسکن.

ایجاد محیط آرامش سه شرط می‌خواهد: آب تمیز، خاک تمیز، هوای تمیز و امام صادق فرموده: (الهواء الطیب) هوای طیب که واقعاً زنده کننده است نه هوای گازوئیلی و گازهای CO2 که میراننده است.

«الهواء الطیب و الماء العزیز العذب» آب فراوان گوارای شیرین که پای درخت هم که می‌رود درخت را نشاط می‌دهد و زنده می‌کند «و هکذا و الا من الخوار» زمین مناسبی که آمادگی است برای توسعه زمین مرغوب و با کیفیت به شرطی که دست آلوده بشر این نعمت‌های الهی را آلوده نکند و الا هوای پاک و تمیز و سالم، آب گوارا و شیرین و فراوان، زمین خوب و درجه اول و قابل کشت در حقیقت معیارهایی است که برای شهرسازی، برای ایجاد ساختمان‌ها باید هم در آغاز مورد توجه قرار بگیرد و هم در تداوم و هم هر گونه تأسیساتی باید در آغاز و تداوم‌اش این

معیارها حاکم باشند.

من این بخش را از دیدگاه اسلامی گفتم، روایات اهل بیت در این رابطه خیلی روشن‌تر، گویاتر و زیباتر است. من اشاره نمی‌کنم به بخش‌هایی که شاید برادران عزیز فرموده باشند که فرهنگ تشیع در این رابطه، طهارت، پاکی، پاکیزگی جای بسیار بلند، جای بسیار رفیع و مقدسی دارد، از نظر بین‌المللی هم که آقای دکتر افتخاری هستند و توضیحات مناسب را خواهند داد، از نظر قوانین داخلی خوشبختانه اصل ۵۰ قانون اساسی که اصل بسیار روشن و مترقی است و در اختیار همه است و یکی از اصول کلیدی قانون اساسی است که به مسأله محیط‌زیست عنایت فرموده ما هم در مجلس که بودیم در یکی از گروه‌هایی که راجع به محیط‌زیست تشکیل شده بود عضویت داشتیم، در برنامه‌ها و قوانین باید ببینیم چقدر ما قانون داریم، چقدر قوانین پویا است یا این که احیاناً تنگناها کجاست.

در برنامه دوم که بنده هم عضویت داشتم، سیاست‌هایی را تنظیم کردیم که شانزده هدف را مطرح کردیم که هدف دهم بحث محیط‌زیست و منابع طبیعی و حفظ منابع طبیعی بود که ۲-۳ بندش را خدمتان می‌خوانم که الان هم این اصول حاکم است: تأکید بر حفظ، احیاء، توسعه و بهره‌برداری اصولی از منابع طبیعی - تدوین ضوابط و استانداردها، معیارها و شاخص‌های لازم زیست‌محیطی و اصلاح چارچوب حقوقی و قانونی موجود در کلیه زمینه‌ها با بهره‌گیری از آخرین یافته‌های علمی و هماهنگ با شرایط و امکانات کشور - استفاده بهینه از انرژی از طریق تغییر الگوی مصرف، افزایش بهره‌وری انرژی مصرفی و استفاده از انرژی‌های پاک و جانشین حفظ و احیاء منابع طبیعی تجدید شونده، حفظ گونه‌های گیاهی کمیاب، جلوگیری از بیابان‌زایی و کوشش در جهت کویرزدایی - جلوگیری از فرسایش خاک، آلودگی هوا، آلودگی آب‌های سطحی و زیرزمینی و محیط‌زیست دریایی - جلوگیری از تخریب و انهدام زیستگاه‌های حیاط وحش کشور و نیز استفاده مناسب از منابع کانی کشور با ملحوظ نمودن ضوابط زیست‌محیطی.

بند نهم - استفاده بهینه از سموم و کود در بخش کشاورزی و استفاده از روش‌های بیولوژیکی برای کنترل آفات به‌منظور کاهش در استفاده از سموم و حتی از کودهای شیمیایی و توجهی که به این بخش در رابطه با وزارت کشاورزی شد که به جای استفاده از کودهای شیمیایی به سمت استفاده از کودهای غیرشیمیایی و یا شیوه‌های دیگر باشند.

در بخش رشد توسعه پایدار که هدف ششم برنامه بود و تأکید روی کشاورزی بود که ۱۸ بند دارد، بند سیزدهم حفاظت از احیاء و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع و منابع عبارت است از دریایی و آبریزان کشور با مشارکت مردمی و ایجاد مدیریت‌های مناسب، توجه به عمران و توسعه روستاها، تأمین نیروی انسانی متخصص مورد نیاز و فراهم نمودن امکانات و تسهیلات مناسب صادراتی و تولیدات کشاورزی که البته یک بخش از آن به کشاورزی برمی‌گردد و دیگر عنوان محیط‌زیست ندارد ولی در عین حال که عنوان محیط‌زیست ندارد، مسئولیت وزارت کشاورزی یا مسئولیت شورای عالی کشاورزی یا مسئولیت شورای عالی محیط‌زیست کشاورزی یا مسئولیت شورای عالی

محیط زیست را که هر دو با حضور رئیس جمهور تشکیل می شود در جهت حفظ و احیاء و بهره برداری از جنگل ها و مراتع و منابع دریایی و آبزیان داخلی کشور ترسیم کرده است.

بند ۱۴ - تلاش جهت حفظ، احیاء، توسعه و بهره برداری از منابع تجدید شونده و آبزیان که این یک بخشی از سیاست هایی است که در برنامه دوم آمده است. در برنامه سوم هم همین سیاست ها به گونه ای دیگر مورد توجه قرار گرفته و فصل ۱۲ مخصوصاً ماده ۱۰۴ سیاست های زیست محیطی، بحث های ارزشمند و خوبی را در این رابطه مورد توجه قرار داده که ماده ۱۰۴ مفصل است.

ماده ۱۰۵ - کلیه طرح ها و پروژه های بزرگ تولیدی و خدماتی باید پیش از اجرا و در مرحله انجام مطالعات امکان سنجی بحث مهمی است که محیط زیست باید در این جا به عنوان حق مالکیت حضور قدرتمندانه داشته باشد و اجازه ندهد که پروژه هایی که مضر به سیستم های طبیعی و اکوسیستم های طبیعی مناطق گوناگون کشور هست یا موجب اخلاص در اقلیم های مختلف می شود بدون تدابیر زیست محیطی اجرا بشود.

حتماً باید تدابیر زیست محیطی انجام بگیرد، گاهی ممکن است یک پروژه بسیار خوب اجرا بشود اما باید تدابیر زیست محیطی نه تنها به محیط ضرر نمی زند بلکه محیط های جدید طبیعی و مصنوعی هم ایجاد می کند، فضای جدید هم ایجاد می کند، صدها هکتار جنگل کاری جدید هم ایجاد می شود، صدها هزار پارک جدید هم احیاء می شود امثال و ذلک.

ما نمی توانیم مسایل مربوط به اسکان و غیراسکان را نادیده بگیریم اما می توانیم این سیاست ها را به عنوان سیاست های حفظ محیط زیست یا تقویت محیط زیست یا صیانت محیط زیست دنبال کنیم.

کلیه طرح ها و پروژه های بزرگ تولیدی و خدماتی باید پیش از اجرا و در مرحله انجام مطالعات امکان سنجی و مکان یابی براساس ضوابط پیشنهادی شورای عالی حفاظت محیط زیست و مصوب هیأت وزیران مورد ارزیابی زیست محیطی قرار گیرد. رعایت نتایج ارزیابی توسط مجریان طرح ها و پروژه های مذکور الزامی است.

نظارت بر حسن اجرای این ماده برعهده سازمان برنامه و بودجه است.

خوب نظارت آن را به سازمان برنامه و بودجه دادند، چون می خواهد پول بدهد، نباید به جایی پول بدهد که این معیارها در آن رعایت نمی شود، باید پول بدهد به سازمانی که این معیارها در حقیقت امنیت حیات جامعه و امنیت حیات زیست را تأمین کند و این ملاحظات امنیتی و سلامتی محیط زیست باید دیده بشود.

تبصره - سازمان حفاظت از محیط زیست موظف است راهکارهای عملی و اجرایی پروژه های عمرانی و اشتغال زایی در مناطق حفاظت شده را به طریقی فراهم کند که ضمن رعایت مسایل زیست محیطی طرح های توسعه عمرانی متوقف نگردد. دیگر همکاری جدی می خواهد بین سازمان مدیریت و برنامه ریزی و سازمان حفاظت محیط زیست، یک همکاری دوجانبه چون رؤسای هر دو سازمان، معاونان رئیس جمهور محترم هستند، در شورای عالی کشاورزی یا شورای عالی حفاظت از محیط زیست که به نحو احسن قابل پیگیری است، قطعاً باید نظر

حاکم باشد و قطعاً نظر محیط زیست باید در این قبیل مسائل حاکم باشد.

در بودجه سال ۱۳۸۲ هم به یک بند آن من اشاره کنم که راجع به این مسأله در تبصره ۲۰ بند پ که تبصره بیست بحث محیط زیست است در جهت کاهش هزینه های جاری دولت، اعمال سیاست های مصرفی بهینه منابع، حفاظت از منابع پایه و محیط زیست کلیه دستگاه های اجرایی و شرکت های دولتی برای اجرای برنامه مدیریت سبز شامل مدیریت مصرف انرژی، آب، مواد اولیه و تجهیزات شامل کاغذ، کاهش مواد زائد جامد و بازیافت آن طبق آیین نامه و... می باشد.

در حقیقت یک حکم قانونی در بودجه سال ۸۲ داریم و همچنین احکام دیگر ولی من توضیح نمی دهم. اما از نظر قوانین من فقط به یک قانون اشاره می کنم که همین یک قانون و یک آیین نامه را اگر ما رعایت کنیم چقدر ما موفق خواهیم بود، در سلامت محیط زیست و زیستگاه های گوناگون کمیاب و غیر نادر کشورمان. حفظ گونه های ارزشمندی که هر کدامشان برای ما مایه حیات و احیاناً مایه سربلندی است و گاهی میراث گرانبهائی است که صدها و هزاران سال در طول تاریخ یک کشور می درخشیده و لذت بخش بوده و رعایت آن چقدر می تواند مؤثر باشد.

این کتاب، کتاب قوانین و مقررات مربوط به شهرداری ها و غیر شهرداری هاست که همین جا تقاضا می کنم برادران محیط زیست و سرکار خانم ابتکار دستور بدهند که یک کتاب مناسبی اگر تهیه نکردند و شاید هم تهیه کردند، تمام این قوانین را در بخش اول قوانینش بیاورد که از نظر تاریخی و زمان بندی است و بخش دوم هم کلیه آیین نامه ها و مقررات و مصوبات می شود. اگر یک جلد کم است دو جلد، سه جلد و یا ممکن است تهیه و تدارک دیده باشند بنده به این کیفیت ندیدم، حالا اگر تهیه کردند که تشکر می کنیم، اگر تهیه نکردند، قطعاً تهیه خواهند فرمود که حتی برای قضات محترم قابل رسیدگی باشد.

قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۴/۲/۳ دوره چهارم که بنده هم در مجلس شورای اسلامی بودم و این قانون را تصویب کردیم. این قانون به نظر من یکی از قوانین مادر در حفظ سلامت هوایی کشور، نه هوایی به مفهوم خاصش، ارتش و... است، باید بگوییم. سلامت هوای کشور و جلوگیری از هر گونه آلودگی آن که از مسایل حساس کشور است و به هر کیفیت همه ما نیاز داریم.

آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب مصوب ۱۳۷۳/۲/۱۸ برای جلوگیری از آلودگی آب است، حالا قوانین و مقررات دیگری، جلوگیری از تبدیل باغات از تبدیل فضای سبز، این ها همه در کتاب قانون است و مجال نیست من خدمت برادران و خواهران گرامی قرائت کنم ولی اگر رعایت بشود، بسیار خوب است.

اما نکات پایانی که من به عنوان تذکر خدمت برادران و خواهران گرامی عرض می کنم و امیدوارم که پیگیری هم بشود و جمع بندی خوبی هم مجموعه در این دو روز همایش خواهد داشت و انشاء... تصمیمات خوبی هم خواهید گرفت و بعد هم پیگیری خواهد شد. چندین نکته دیگر را خدمت عزیزان یادآور می شود.

یک، مسأله بین المللی است و تلاشی که ما از نظر بین المللی در زمینه محیط زیست باید انجام دهیم، در زمینه

صیانت محیط زیست جهانی و فعالیت گسترده در وزارت خارجه، در سازمان محیط زیست، مجلس شورای اسلامی، معاونت حقوق بین المللی ریاست جمهوری و همه ارگان های مختلف در زمینه مسایل مربوط به محیط زیست جهانی، چون همه جهان از نظر محیط زیست مثل ظروف مرتبطه می ماند، اگر رعایت شود، در این رابطه هم ما حرف منطقی داریم هم می توانیم در دنیا حرف بزنیم و هم کشورهای اسلامی می توانند فعال باشند.

از نظر کشورهای اسلامی و نیز حقوق کشورمان در مجامع بین المللی ما می توانیم در مورد تجاوزات استکبار جهانی، امریکائی ها، صهیونیست ها و دیگران نسبت به محیط زیست فعال برخورد کنیم. و باید فعال برخورد کنیم با این که این ها در قرارداد کیوتو حاضر نشدند، تلاش می کنند که قرارداد کیوتو زیر سؤال برود و ما را همواره متهم می کنند ولی در عین حال خودشان در تولید گازهای گلخانه ای، گازهایی که به لایه ازن آسیب برساند، همین گزارش های اخیر را هم دادند که مثلاً گازهای گلخانه ای سالیانه از ۲۳ میلیارد تن مثلاً به ۲۰ میلیارد تن کاهش پیدا کند ولی متأسفانه افزایش پیدا کرده و باروند موجود که ده درصد افزایش پیدا می کند، ممکن است مثلاً در طول قرن جاری میلادی وضعیت هوای کره زمین تا ده درجه افزایش پیدا بکند.

آمریکایی ها با ۷ درصد جمعیت جهان، ۲۵ درصد گازهای گلخانه ای دنیا را تولید می کنند. این مسأله یک بُعد ندارد ده ها بُعد دارد. این ها قطعاً در عملیاتی که می خواستند عراقی ها را از کویت خارج بکنند از بمب هایی با اورانیوم خفیف استفاده کردند و حتماً از این کارها کردند، از سلاح های کشتار جمعی استفاده کردند، خوب این ها مسائلی است که در مجامع بین المللی ما نباید نسبت به این قبیل جنایت هایی که به بشریت می شود به حیات زیست می شود، به حیاط انسان ها می شود کوتاه بیاوریم حتی در زمینه دنبال کردن خسارت برای جمهوری اسلامی ایران واقعاً بعضی از این آثار مخرب مواد مثل اورانیوم دار میلیون ها سال در کره زمین و آب ها و در طبیعت و... خواهد ماند، در خلیج فارس در دریای عمان در اروندرود، این ها نقل و انتقال پیدا می کند و آثار مخربی برای حیات و سلامت انسان ها دارد. این مسأله ای است که ابعاد فراوانی دارد، مثلاً این ها بر مسأله بمب اتمی حساسیت نشان می دهند و ما اگر بخواهیم روی انرژی هسته ای صلح آمیز کار کنیم داد و فریاد می کنند ولی چرا اسرائیل چرا خودشان از این نظر هم فضا و هوا و همه چیز را آلوده کردند و می کنند؟

بنابراین از نظر بین المللی ما باید فعال و طلبکارانه عمل کنیم، حق و حقوق همه انسان هاست، ما نه تنها مدعی ملت خودمان بلکه مدعی همه باید باشیم، مدعی انسانیت و این که فضا را نباید بر انسان ها و نسل های آینده تنگ کنند، چون قدرت دارند چون زور دارند پس هر غلطی می خواهند بکنند؟

این یک مسأله که باید پیگیر باشیم که آن ها همواره ما را متهم نکنند، ما سر بسیاری از مسایل می توانیم واقعاً طلبکارانه برخورد کنیم، نباید سستی کرد.

مسأله دوم که مهم است در داخل کشور، اصل را بر پیشگیری می گذاریم و فرهنگ سازی. متأسفانه یک بخشی از گازهای همراه نفت کشور یا حتی خودروهایی که تولید می شود و مصرف بسیار بالایش خودش فاجعه بار است یا

خارج نکردن خودروهای فرسوده از گردانه و تبعات سوء آن که بسیار مهم است.

یک طرف می بینیم که می خواهیم اشتغال ایجاد کنیم یا درآمد درست کنیم، ممکن است یک میلیارد دلار سالیانه به بخش خودروی کشور داده بشود، آن طرف هم یک میلیارد دلار بنزین و فرآورده اضافی وارد کنیم بعده صدای مان و فضا و محیط زندگی مخصوصاً اگر تردد هوایی نداشته باشیم، دچار مشکل می شویم. و خدا رحمت کند پدر خانم ابتکار را که از مجلس اول ما با ایشان آشنایی داشتیم و ایشان در گازسوز نمودن خودروها خیلی تلاش می کردند، ما در بودجه ها و برنامه ها گذاشتیم اما یک نفر آقا می نشیند و یک بخشنامه می کند که ما گاز نداریم بخودروهایی که گازسوز بکنند بدهیم. بعد هم ادعا می کند که شما چرا اصلاً بخشنامه ما را ابطال می کنید، این نمی شود که، اگر سیاستی است در کشور به عنوان گازسوز کردن، حالا مردم رفتند سرمایه گذاری کردند ۵۰ میلیارد تومان، صد میلیارد تومان برای این کار، بعد ما بگوییم که گاز نداریم که به شما بدهیم؟ این ها واقعاً مشکل زا است بنابراین یک هماهنگی هم در تمامی سطوح لازم است، وزارتخانه های مختلف کشور باید همکاری داشته باشند و سازمان محیط زیست به تنهایی نمی تواند کاری را پیش ببرد.

این همکاری و هماهنگی قطعاً یک ضرورت است، وزارتخانه های صنعتی، وزارتخانه های مسکن و شهرسازی، وزارت کشور، شهرداری ها و نفت و... واقعاً دلم می سوزد، مثل این که مرا دارند می سوزانند، گازهای همراه مثل این که جنگل ها را داریم می سوزانیم و فضا را آلوده می کنیم و این یک مسأله تلخی است که یک همکاری جمعی می خواهد. نکته سه قوه: قوه مقننه، مجریه و قضاییه، باید این مسایل را به صورت سیستماتیک ببینند، نه به صورت فردی، اگر پرونده ای در دستگاه قضایی یا در دیوان عدالت اداری مطرح می شود و پرونده در مورد محیط زیست است. این پرونده شخصی نیست و بحث محیط زیست یک بحث شخصی نیست که ما به صورت شخصی برخورد کنیم و بگوییم بابا این می خواهد باغش را تبدیل کند، یکی می خواهد خانه اش را تبدیل کند، یکی می خواهد تراکم درست کند، یکی می خواهد اشتغال ایجاد کند، نه این بحث ها، بحث های ملی است و بحث های بین المللی و فراگیر است، بنابراین اگر سیستماتیک مسأله را نبینیم همواره، هر کدام جدا جدا مستقل عمل خواهیم کرد.

در رابطه با آب تهران خود بنده در شورای امنیت کاری کردم که کار باارزشی بود، ما دو حوضچه و دو کاسه آب در تهران داریم: کاسه سد کرج و کاسه سد لتیان ۹۰ میلیون مکعب یکی دارد، ۲۰۰ تا ۲۵۰ میلیون بیشتر آن یکی دارد، ممکن است از لحاظ تنظیمی ۵۰۰-۶۰۰ میلیون متر بتوانیم تنظیم بکنیم، آب مصرفی تهران حدود ۹۰۰ میلیون کمتر یا بیشتر، حالا ثانیه ای ۲۷ متر ۲۸ متر، ۲۶ متر به هر کیفیت داریم مصرف می کنیم، خوب این دو کاسه آب را اگر رعایت نکنیم و آلوده کنیم یعنی در حقیقت آن چشمه اصلی تغذیه آب شرب ده میلیون جمعیت تهران را آلوده کردیم.

باید سیاست گذاری کنیم، گفتیم مثلاً حتی هتل واریان را تخریب کنید، برای این که محیط زیست را آلوده نکند، باید برای این تدبیر کرد نه این که آن را تخریب کنیم و سیاست های بعدی را اعمال نکنیم. زباله اش را جمع نکنیم یا

این قدر تأکید می‌کنیم که زباله‌های این مناطق را جمع کنیم تا در رودخانه نریزد، در دریاچه نریزد، ولی توجه نشود که قایق‌های موتوری گازوئیلی حرکت نکند، همه باید موظف باشند به رعایت این قبیل مسایل و الا همه متضرر خواهیم شد، اینجا فکر می‌کنیم ۲ تالیوان آب داریم می‌خوریم ولی اصلاً جای دیگری برای آبرسانی نداریم و حالا اگر یک‌روز بخواهیم از سد لار و یا طالقان آب منتقل کنیم که اساسش این دو تا کاسه بسیار ارزشمند است و سرچشمه حیات آدم‌ها، حیوانات و گل‌ها را همین دو کاسه ارزشمند دارند که مواهب الهی درش نازل می‌شود و همه ما بهره‌مند می‌شویم و ما باید همه در حفظش بکوشیم، اگر کسی بگوید پنج‌شنبه جمعه برویم قایق سواری چی کار کنیم، خوش بگذرانیم؟ نمی‌داند که این زیرمجموعه‌ای که این آب دارد در کانال‌های مختلف می‌آید و بعضی وقت‌ها، میکروب‌ها و انگل‌هایی است که از دستگاه‌های تصفیه عبور می‌کند و قابل تصفیه شدن نیستند و آثار سوء درازمدت خواهند داشت.

در داخل شهرها هم این یک مسأله مهمی است که به صورت سیستماتیک باید مسایل را ببینیم. نکته دیگری که به ذهن من می‌آید اگر برادران بتوانند در طرح‌های آمایش و طرح‌های جامع و درازمدت کشور واقعاً فضاهای سبز کشور را محدود کنیم و کنترل کنیم که تحت هیچ عنوانی فضای سبز در کشور چه آشکار و چه نهان، مخصوصاً در شهری مثل تهران از بین نرود. فضاهای سبز تهران را نه تنها نباید اجازه داد که از بین برود بلکه باید مرتب تلاش کرد که توسعه پیدا کند، حالا اگر برای شهرداری یا غیر شهرداری نان دارد اما برای همه ملت آلودگی دارد و گرفتاری دارد و ما نباید نفع آنی را فدای خسارت‌های درازمدت بکنیم.

نهایتاً اگر قوانین نیاز به پالایش دارد، پالایش شود، حالا یک بخشی فرمودند یک لایحه‌ای در اختیار مجلس شورای اسلامی است، پس مانده‌ها را امیدواریم قانونش را تصویب کنند، ولی اگر قانونی نیاز به پالایش دارد، پالایش شود تا قانون نهایی و کامل‌تری مخصوصاً با توجه به رهنمودهای مقام معظم رهبری جامعه عمل بپوشد.

امیدواریم این همایش منشاء آثار بهتری برای حفظ محیط‌زیست جمهوری اسلامی بشود و جمهوری اسلامی ایران در این بعد، اسوه و الگو باشد، هم برای کشورهای منطقه و هم برای کشورهای اسلامی و هم در زمینه تحقیقات و گونه‌های مختلف گیاهی و حیوانات وحشی و غیر وحشی و امثال و ذلک و تحقیقات پایه‌ای و کاربردی داشته باشیم و همچنین برای دیگران هم مقالات علمی و تحقیقات ارزشمندی که بشود در مجامع بین‌المللی ارائه بشود، ارائه بدهیم و نشان بدهیم که به برکت اسلام و ایران اسلامی و به برکت اهل بیت و به برکت امام و خون شهیدان و رهنمودهای مقام معظم رهبری، انشاء... این کشور در زمینه محیط‌زیست از استانداردهای قابل قبولی برخوردار شود. و به امر سلامت انسان و ثبات و حیوان و محیط زندگی و توسعه پایدار و سلامت جسم و جان انسان‌ها و فضا و محیط‌زیست اهتمام ویژه دارد. و بسترهای لازم را برای سلامت نه تنها نسل امروز که نسل‌های آینده نیز همواره و راه را برای ارتقای مادی و معنوی ایران اسلامی و جهان بشریت هموار می‌کند. و از پاسداران فعال و مؤثر در حفظ چرخه حیات و سلامت محیط‌زیست و زندگی انسان‌هاست. و به نوامیس آفرینش و نظام خلقت و مقررات بین‌المللی در این

۳۸ □ حقوق محیط‌زیست و قوه قضائیه

رابطه توجه لازم مبذول می‌نماید.

و نسبت به تخریب سرمایه‌های حیاتی جوامع بشری و تخریب محیط‌زیست و انتشار گازهای گلخانه‌ای و سمی و آلوده کردن محیط زندگی و آب و خاک و فضا و دریا و هوا حساس بوده و این قبیل اقدامات را خیانت به بشریت و سلامت و سعادت انسان‌ها و چرخه حیات می‌داند.

متن سخنرانی حجت الاسلام و المسلمین آقای رئیسی ریاست سازمان بازرسی کل کشور

توفیقی است برای بنده که در این همایش و اجتماع باشکوه چند دقیقه‌ای مصدع اوقات همکاران عزیز خودم در دستگاه قضایی و دادگستری‌ها و همکاران دیگر در بخش حفاظت از محیط‌زیست باشم. در این گردهمایی و همایشی که با ابتکار سرکار خانم دکتر ابتکار تشکیل شد و در نوع خودش به دلیل شرکت مسئولین سه قوه از همایش‌های کم‌نظیری است که همکاری همه بخش‌ها را برای حفاظت از محیط‌زیست می‌طلبد. به نظر ما قبل از این که لازم باشد دلیل نقلی بر ضرورت حفظ محیط‌زیست اقامه کنیم. دلایل عقلی به شکل کافی وجود دارد که بیان می‌کنیم.

ادامه حیات انسان در گروه محیط‌زیست است. نسل امروز و آینده و بحث‌هایی خوبی که ظرف این دو روز در این همایش انجام شده اقتضا می‌کند که من با قید اختصار (چون جلسه هم خاتمه پیدا کرده) نکاتی را به این جمع عرض کنم.

ما اگر که به آیات کریمه قرآن نگاه کنیم، سیره ائمه هدی (ع) در حتی غزوات و جنگ‌ها، وجود مقدس نبی مکرم اسلام، وجود مقدس امیرالمومنین (ع) بر حفظ محیط‌زیست در عین این که باید جنگ بشود باید لشکر پیروز بشود اما در کنارش حفظ محیط‌زیست را بر فرماندهان تذکر و تأکید دارند. این نشان دهنده ضرورت حفظ محیط‌زیست حتی در سیره ائمه هدی و آن هم در سخت‌ترین شرایط که همان جنگ باشد است.

در این تردید نیست که حفظ حقوق عامه و حقوق عمومی و حفظ حقوق افراد چه در فقه که بزرگانی از فقها بحث کردند، از باب تقدم یا حاکمیت اصل و قاعده لاضرر و قاعده تسلیط آنجا که برای خودشان باشد که در بسیاری از مسائلی که الان راجع به آن بحث هست و این پرونده‌هایی که الان خدمت آقایون مطرح هست بحث اموال شخصی نیست، بیشتر اموال عمومی است و اگر اموال شخصی باشد قواعد دیگری داریم که آن‌ها حاکم است که باید به آن‌ها استناد بشود.

اصل پنجاهم قانون اساسی دو سه پیام بسیار مهم دارد، پیام اول این‌که حفظ محیط‌زیست وظیفهٔ عموم است و درست است که سازمان محیط‌زیست به‌عنوان یک سازمان متشکل جایگاه قانونی دارد و متولی هم می‌باشد. اما قانون اساسی اعلام می‌کند که یک وظیفه عمومی است. و نکته دوم این‌که در تضاد بین توسعه اقتصادی و حفظ محیط‌زیست، حفظ محیط‌زیست تقدم دارد.

در کشور ما همه به توسعه معتقدند، قطعاً کشور ما باید کشوری باشد که توسعه یافته باشد. اما برخی معتقدند توسعه به هر قیمتی و تحت هر شرایطی باید انجام شود اما نگاه دیگر به توسعه آن است که در پرتو عدالت باشد، اگر بخواهیم توسعه را در پرتو عدالت تعریف کنیم، بدون هیچ‌گونه تردید یکی از مسایل و موارد قطعی که باید مورد توجه قرار بگیرد توسعه حفظ محیط‌زیست است. لذا در برنامه توسعه سوم - فصل دوازدهم - بحث توسعه توأم با عدالت و موضوع محیط‌زیست به‌عنوان یک مسأله بسیار مهم و ضروری مورد تأکید قرار گرفته و این پیداست که بحث عدالت مسأله مهمی است که فقط در عدالت، توزیع و تولید و استفاده صحیح از منابع و ذخائر امر مورد توجه قرار دارد.

قانون اساسی در قوانین موضوعه که در خیلی از موارد شاید در خود قانون سازمان حفاظت محیط‌زیست یا برخی دیگر از قوانین جلوه‌ای از این اصل هست ولی در قوانین ما جلوه‌ای از این اصل را نمی‌بینیم. من یک ضرورت می‌دانم که این بحث را در بخش حقوقی سازمان محیط‌زیست به‌عنوان متولی که همه قوانین و مقرراتی که در مجلس تصویب می‌شود و همچنین در دیگر مراکز و تصمیماتی که گرفته می‌شود باید متأثر از بحث حفظ محیط‌زیست باشد کمااینکه توسعه اقتصادی هم به‌عنوان یک اصل ضروری که هیچ‌کس در آن تردید ندارد، در این جاگفته شده که اگر تضاد در تضاد واقع شود با حفظ محیط‌زیست آن توسعه ممنوع است یعنی خط قرمز توسعه مسأله حفظ محیط‌زیست است.

البته ما نمی‌خواهیم بگوییم که تضادی وجود دارد، چون اگر توسعه اقتصادی درست تعریف بشود و محیط‌زیست هم سراغ استانداردهایی برود کمااینکه در بعضی از کشورها این استانداردها وجود دارد اما با توجه به این‌که کشور ما در حال توسعه است، این ضرورت وجود دارد که در توسعه اقتصادی حتماً بحث زیست‌محیطی این توسعه مورد توجه قرار بگیرد.

در گزارش ۱۹۸۷ کمیسیون جهانی محیط‌زیست این بحث توسعه اقتصادی و حفظ محیط‌زیست به‌عنوان این‌که نه یک تضاد دارند آن‌جا بحث مکمل یکدیگر تعریف شده که هر کدام از این‌ها مکمل یکدیگر باشند. حالا اگر مکمل یکدیگر باشند، توسعه اقتصادی و حفظ محیط‌زیست احتیاج دارد به همان استانداردها و چارچوب دادن به این دو بحث که در تضاد با یکدیگر قرار نگیرند و بلکه مکمل یکدیگر نیز بتوانند باشند.

بحث محیط‌زیست و ضرورت حفظ آن را اگر بخواهیم نگاه کنیم، می‌دانیم که ریشه این تخریب‌ها و مشکلات بیشتر در ارتباط با مسایل زیست‌محیطی است. اگر یک نگاه دقیقی داشته باشیم، می‌توانیم اولین عاملش را در زیاده‌طلبی‌ها و مسأله بی‌توجهی به معنویت و در یک کلمه فاصله گرفتن از اخلاق دانست، من به نظرم می‌رسد که هر

چه در توسعه مسایل اخلاقی و معنوی و روحیه عدم اصراف و عدم تجاوز از حدود و صغور به همان میزان شاید چه برای مردم و چه برای دست اندرکاران پیشروی کنیم یعنی حفظ محیط زیست می تواند تضمین و تأمین بشود، پس یکی از عوامل مهم که محیط زیست را تهدید می کند مسأله زیاده طلبی و فاصله گرفتن از اخلاق و معنویت است، بحث تهدیدات زیست محیطی در داخل کشور، در شرکت های چند ملیتی، استکبار جهانی، کار ترها و تراست هایی که محیط زیست را سخت تهدید می کند مطرح هست که به نظر مادر همه آنها باید گفت که بحث فاصله گرفتن از اخلاق و معنویت و روحیه زیاده طلبی یکی از ریشه های جدی تخریب محیط زیست و بی توجهی به این اصل اساسی است. نکته دیگر و مورد دوم عدم وجود یا توجه به یک الگوی تولید و مصرف در ارتباط با بخش های تولیدی و آن هایی که در بخش مصرف هستند، عدم استفاده صحیح از علم و تکنیک یا به یک تعبیر دیگر بخواهیم اجرایی تر صحبت کنیم بی توجهی واحدهای صنعتی و تولیدی به حفظ محیط زیست است، حالا بی توجهی یا کم توجهی ولی حالا با این قاطعیت نگوئیم عدم توجه. کم توجهی واحدهای صنعتی و تولیدی محیط زیست از عوامل این مسأله است.

نکته بعد عدم آموزش لازم می باشد، واقعاً عده زیادی نمی دانند نه فقط مردم بلکه بسیاری از مدیران ما هم کم اطلاع و کم توجه به این موضوع هستند. من در چین در وزارت نظارت دیدم که یک مرکزی درست کرده اند به نام مرکز آموزش مدیران، تمام مدیران در سال موظفند ۱۵ روز در سال از کارهای اجرایی فاصله بگیرند و آنجا آموزش ببینند، مثل یک دانشجو و یکی از نکاتی که آنجا مورد آموزش است، مسایل زیست محیطی است. یکی از آنها جدیدترین مقررات و قوانین و باید ها و نبایدهایی است که یک مدیر نمی تواند بگوید من نمی دانستم و توجه نداشتم. من به نظرم آمد خیلی کار بجا و مناسبی است و اصلاً ارتقا آن مدیر در گرو گذراندن این دوره و دریافت گواهی نامه موفق این دوره است. بنابراین بحث آموزش مسأله مهمی است.

نکته بعد ضمن تقدیر و تشکر از همه همکاران قضایی در سراسر کشور که با مسأله تخلفات زیست محیطی و محیط زیست و پاکسانی که محیط زیست را به خطر می اندازند و تخریب محیط زیست را پیشه می کنند. باید گفت که عدم برخورد متناسب با متخلفان به این معنا است که ما نباید راه حل هر چیزی را اول از قضا و دادگاه و زندان آغاز کنیم. نه تنها در بحث محیط زیست بلکه در تمام بحث ها ما هر وقت می خواهیم بحث کنیم می آییم می گوییم این قانون است و این باید و نباید است و هر کسی هم انجام نداد راه حلش زندان است. به نظر ما زندان در تمام مسایل آخرین راه حل است.

من یک مثال می زنم، آن چیزی که امروز در جنگل ها صورت می گیرد، در مصاحبه ها، دیدگاه ها، نظرات و سخنرانی های مفصل همه از آن چیزی که به نام تخریب جنگل ها انجام می شود ابراز انزجار می کنند. خوب این که کافی نیست، یکی از اقدامات اساسی آن است که حالا ممکن است دوستان ما در سازمان جنگل ها این حرف خیلی خوشایندشان نباشد، اما من این حرف را از روی مطالعه عرض می کنم و اگر لازم باشد در یک جایی هم بحث می کنیم، براساس گزارش هایی که سازمان بازرسی کل کشور دارد من به نظرم اگر همین امروز پروانه بهره داری از

جنگل‌ها را لغو کنیم خصوصاً دولتی‌ها را هیچ اتفاقی نمی‌افتد تا بعداً یک برنامه‌ریزی کنند که آن بخش‌هایی را که می‌تواند بهره‌برداری شود. چون جنگل‌های کشور ما به قدر کافی مشکل برایش ایجاد شده است.

وقتی می‌گوییم برخورد با تخلفات فقط بحث قضایی قضیه نیست، خود لغو پروانه کسانی که تخلف کردند. از چارچوب‌های تعریف شده سازمان جنگل‌ها تخلف کردند، این‌ها باید پروانه بهره‌برداریشان لغو شود، من که عرض کردم مهم‌تر از این نظر دارم همه پروانه‌های بهره‌برداری به‌ویژه دولتی‌ها چون که وقتی بحث دولت به میان می‌آید زود عقب‌نشینی می‌کنیم که نه اینجا بحث دولت است. نه اینطور نیست ما اتفاقاً اگر در مسأله گرانی، در مسأله تخریب جنگل اول از خودمان شروع کنیم از دست‌اندرکاران دولت (دولت که می‌گوییم به معنی عام است یعنی حکومت، یعنی بنیادها، یعنی نهادها) شاید خیلی مسأله زودتر از این بتواند به سامان برسد تا ما بخواهیم برای هر بحثی اول نگاهمان به بخش خصوصی باشد.

لذا من در بخش برخورد با تخلف‌ها فقط از نگاه دادگاه، نظام و قاضی و زندان نمی‌بینم. به نظرم می‌رسد، برخورد متناسب هر کجابه تناسب خودش می‌تواند کارساز باشد.

نکته بعدی در این باب مسأله عدم فراگیری در قوانین و مقررات و تصمیم‌گیری‌ها، آن بخشی که باید متأثر از مسایل حفاظت از محیط‌زیست یا این اصل پنجاهم قانون اساسی است باشد که تصمیم‌گیری‌های مختلف کشور باید در قوانین، مقررات، مصوبات شوراهای مختلف تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری در کشور متأثر از این اصل پنجاهم قانون اساسی باشد تا این اصل عملی بشود و در یک کلمه عرض می‌کنم، سازمان محیط‌زیست متولی است ولی محیط‌زیست یک نگاه است. لذا من شما دوستان را هم خطاب کردم، همچنین همکاران خودمان، چون در یک نگاه جدی می‌شود گفت سازمان حفاظت محیط‌زیست در واقع نگهبان و ناظر بر حفظ محیط‌زیست است و برخورد با کسانی که متجاوز و متخلف محیط‌زیست هستند، از وظایف قانون می‌باشد.

در اینجا من از زحمات همکارانم در سازمان بازرسی تقدیر می‌کنم، همچنین از زحماتی که در سازمان حفاظت محیط‌زیست در همکاری نسبت به این گزارشاتی که سازمان داشته. نسبت به آب شرب تهران، من فکر می‌کنم که در این دوره اقداماتی مؤثر شد، خصوصاً در مورد سد کرج اقدامات بجا و مناسبی بود، دور از شعارها و بحث و اینها یک اقدام عملیاتی بود برای اینکه واقعاً حفظ آب شرب تهران بشود، می‌دانم که مشکلات زیادی فراروی سازمان محیط‌زیست بود ولی اقدام بسیار خوبی بود.

حالا در شمال ایران به دریای خزر نگاه کنید که نوار ساحلی آن ۹۰ کیلومتر است، تقریباً ۱۴-۱۵ کیلومتر حصار ندارد، ضمناً بیشترین آن در اختیار نیروهای مختلف دولتی است، یک بخشی هم در اختیار ویلاها، آن چیزی که مردم دسترسی دارند چیزی در حدود ۵٪ است که می‌توان گفت میزانی که در آن حصارکشی نیست و مردم به آن دسترسی دارند، خوب شما در این قضیه به دنبالش خواهید دید که مسأله آلودگی آب، آلودگی فضای آنجا و آن چیزی که شما دنبال حفظ آن هستید حتماً مورد مخاطره قرار می‌گیرد.

در ارتباط با آلودگی رود کارون و گزارشاتی که در این رابطه بوده. این پروژه راه ارتباطی بین شمال و تهران از طریق نور که بحث احداث شهرک‌ها مطرح هست، حالا آن بخشی که مجوز داده شده، تخریب جنگل در آن نیست، مشکلات زیست محیطی هم نیست که آن‌ها را ما بحثی نداریم. اما آن میزانی که مشکلات زیست محیطی دارد واقعاً اقدام سازمان محیط زیست در ایستادگی مقابل این تصمیم اقدام بجایی است و باید از آن حمایت شود. یعنی نگذارند که محیط زیست کشور با ایجاد شهرک‌ها در حاشیه بزرگراه‌ها مورد مخاطره قرار گیرد.

بحث آلودگی در شهرهای بزرگ کشور هم بسیار مهم است، مثلاً در همین تهران اتوبوس‌های شرکت واحد، ماشین‌های شهرداری، ماشین‌های نیروهای مسلح، ماشین‌های مربوط به ارگان‌های دولتی آلودگی هوا و مشکلاتی را در رابطه با زیست محیط ایجاد می‌کنند که اصلاح کنند، من فکر می‌کنم که با بخش خصوصی خیلی خوب می‌شود مسایل را حل کرد و پیگیری کرد و اقدام کرد. و باز اینجا تأکید است که بخش‌های دولتی (کل حکومت را، کل بخش‌هایی که به نام حکومت عمل می‌کنند) اگر خود را موظف بدانند به حفظ محیط زیست و به این‌که آنچه محیط زیست را به طور جدی و حیات و زندگی مردم را مورد مخاطره قرار می‌دهد و مشکل ایجاد می‌کند، با این موارد مقابله کنند و پیگیری کنند، قطعاً می‌توانند نقش بسزایی در حفظ محیط زیست داشته باشد.

من پیشنهاداتم به همایش این است. اولین پیشنهادم همان پیشنهادی است که در بخش تهدیدها به آن اشاره کردم. گسترش آموزش‌ها از طریق رسانه‌ها به ویژه صدا و سیماست، برای اینکه مردم و تمام آحاد جامعه نسبت به این ضرورت واقف بشوند.

دومین نکته برگزاری کارگاه‌های آموزشی است، البته اینجا اسمش همایش است چه اشکالی دارد که از یک نگاه دیگر بگوییم نوعی کارگاه آموزشی هم به حساب می‌آید، البته با حفظ حرمت تمام دست‌اندرکاران، بالاخره با این کار حساسیت عمومی نسبت به حفظ محیط زیست بیشتر می‌شود و کارگاه‌های آموزشی نقش بسزایی می‌تواند داشته باشد به ویژه برای مدیران. باز کارگاه‌های آموزشی که می‌گوییم، مردم را طرف قرار ندهیم، می‌گوییم این مردم باید آموزش ببینند تا از حفظ محیط زیست یاد بگیرند، بنده می‌گویم این مدیران و دست‌اندرکاران و تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران باید در کارگاه‌های آموزشی شرکت کنند، اینها باید حساس شوند و قطعاً بدانید که مسایل مردم هم قابل حل است، پس کارگاه‌های آموزشی می‌تواند نقش بسزایی داشته باشد.

سوم توجه دانشگاه‌ها به علم اقتصاد محیط زیست به عنوان یک مسأله و ضرورت که بحث توسعه اقتصادی و محیط زیست همان بحث مکملی است که عرض کردم باشد نه اینکه ما تقابل و تضادی بین توسعه اقتصادی و حفظ محیط زیست برقرار کنیم. نکته دیگر این که تعاملی بین سازمان محیط زیست و سازمان‌های نظارتی از جمله سازمان بازرسی کل کشور، با توجه به وظیفه‌ای که ما داریم برای نظارت بر دستگاه‌ها و بخش‌های مختلف کشور باشد، این تعامل بین سازمان بازرسی کل کشور و سازمان محیط زیست می‌تواند در جهت اجرایی کردن بهتر قانون نقش بسزایی هم داشته باشد، خصوصاً که بخشی از این مسایل مربوط به مسئولین در بخش‌های حکومتی و دولتی و

شرکت‌هایی است که به نحوی در دولت نقش دارند و حتماً سازمان بازرسی و دیگر دستگاه‌های نظارتی می‌توانند نقش داشته باشند و به سازمان حفاظت از محیط‌زیست در جهت اجرایی و عملی کمک کنند.

نکته بعد در باب پیشنهاد خودم که همان برخورد با متخلفین مثل محروم کردن آن‌ها که عرض کردم، همه بحث‌ها را ما از دادگاه و زندان و قضا شروع نکنیم، فکر کنیم، خصوصاً با این سیاستی که ریاست محترم قوه قضائیه دارند بحث قضا دایی، حالا تعبیر خودشان این است یا به تعبیری که ما همه چیز را بتوانیم قبل از زندان از راه‌های دیگری هم فکر کنیم تا بتوانیم حل کنیم، بخش حقوقی فکر کند که چه راه‌هایی برای برخورد با متخلفین وجود دارد که از زندان و برخورد قضایی هم کارسازتر است، البته تأکید می‌کنم که زندان و برخورد قضایی هم مؤثر است اما حتماً این نیست، می‌تواند راه‌های دیگری هم برای بازدارندگی از تخلف وجود داشته باشد.

آخرین نکته در این باب دادگاه‌های ویژه و خاصی است که خوشبختانه ریاست محترم قوه قضائیه بخشنامه کردند و قضات محترمی که در جلسه حاضرند و مورد تشویق قرار گرفتند که اقدام بسیار خوبی است که از طرف سازمان محیط‌زیست انجام شد و باعث تعامل بهتر بخش قضایی و اجرایی خواهد شد. دادگاه‌های ویژه هم به نظر من اگر از طریق خود سازمان حفاظت محیط‌زیست اطلاع‌شان در این باب بهنگام بشود. یعنی دائماً بولتن‌هایی که لازم است در اختیار دوستان ما در بخش قضایی قرار بگیرد و که دوستان دقیقاً بدانند که این موضوع پرونده‌ای که ارسال شده برای رسیدگی در جریان امر قرار بگیرند، مثل این فیلمی که در همین جلسه نشان دادند، خوب این یک پرنده‌ای است که ویژگی‌هایی دارد، مثلاً کسی که می‌خواهد نسل این پرنده را از بین ببرد چه اقدامی را انجام می‌دهد؟ و با یک شکارچی که در یک منطقه ممنوعه یک آه‌وراشکار می‌کند کاملاً متفاوت است، درست است که هر دو ممکن است متخلف باشند اما این تخلفش یک وجه شدیدی دارد برای اطلاع دوستان قضایی ما حتی بازرسان ما، من خواهش‌م از سازمان حفاظت از محیط‌زیست این است که این آموزش و اطلاعات بهنگام را برای بخش قضایی و بخش‌هایی که به نحوی دست‌اندرکار این قضیه هستند ارسال کنند تا بتواند به‌عنوان یکی از مصادیق تعامل تلقی بشود که این می‌تواند نقش بسزایی داشته باشد تا برخورد متناسب با تخلفات و متخلفان بشود.

من در پایان عریضم ضمن تقدیر و تشکر از همکاران خودم در بخش قضایی، دادگستری‌ها، قضات محترم، رؤسای محترم دادگستری که در این اجتماع و همایش حضور دارند. همچنین رؤسای محترم بخش‌های مختلف در سازمان حفاظت محیط‌زیست، مدیران کل محترم از استان‌ها و همه کارشناسان و دست‌اندرکاران، امیدوارم که انشاء... این همایش به یک اراده ملی و یک اراده جدی آن هم‌چنان که قانون اساسی گفته به وظیفه عمومی تبدیل شود اراده ملی هم یعنی همه بخش‌ها اراده بکنند تنها اراده مدیران و رهبران کافی نیست اراده همه بخش‌های مدیریتی کشور، کل و جز ضرورت دارد برای تحقق حفاظت از محیط‌زیست و امیدواریم که انشاء... این همایش به این نتیجه بسیار مهم که حفظ محیط‌زیست است برسد و ما بتوانیم در کشور خودمان به‌عنوان اعمال فردی و اجتماعی و حکومتی در رابطه با حفظ محیط‌زیست تلاش بکنیم و نسبت به استکبار جهانی مدعی بشویم، نسبت به قدرت‌های

بزرگ که با گسترش سلطه خودشان و منافع خودشان محیط زیست را به خطر انداختند و به آن‌ها به عنوان کسی که حیات انسان را تهدید می‌کنند و حیات همه موجودات را تهدید می‌کنند، واقعاً به عنوان کسانی باید محیط زیست را حفظ کنیم، تا برای نسل آینده هم بماند و در مقابل نسل‌های آینده مدعی بشویم و در مقابل آن‌ها بایستیم که امروز شما کسانی هستید که مصداق این آیه شریفه «یفسد الحرص و النسل» یعنی هم باعث فساد روی زمین می‌شوید و هم باعث این می‌شوید که هم انسان‌ها و هم جانداران با حرکت شما به خطر بیفتند. فساد در مفردات راغب معنی شده به خروج و شیء ان الاعتدال خروج شیء از اعتدال را معنی کرده‌اند، فسادی که در قرآن به کار رفته به این معنا است. اگر بگوییم که خروج و شیء ان الاعتدال فساد است، البته نمی‌خواهم بگویم که هر چیزی که از اعتدال خارج شد می‌شود فاسد، شاید ما آن مصداق اتم و اکلم را می‌گوییم فساد اما به معنی واقعی انسان مکلف است به عدل و موظف است به اجرای عدالت.

برمی‌گردم به عرض اولم که توسعه مادر پر تو عدالت امر ضروری است. والا نفس توسعه کشورهای توسعه یافته‌ای هستند در دنیا، اما در آن‌ها از عدالت خبری نیست، ما توسعه‌ای می‌خواهیم که در پر تو عدل باشد، عدل هم اقتضا می‌کند که همه آن شقوقی که در عدل هست رعایت شود، از جمله آن مصادیق بارز حفظ عدل مسأله حفظ محیط زیست است.

امیدوارم که خداوند متعال برکاتش را بر جمع شما نازل بکند و یک بار دیگر تشکر می‌کنم هم از ریاست محترم سازمان محیط زیست و هم از دست‌اندرکاران برگزاری این همایش و به عنوان سازمان بازرسی هم دوستان ما کمال همکاری را انشاء... با بخش‌هایی که این مسئولیت به عهده آنان است، خواهند داشت.

متن سخنرانی حجت الاسلام والمسلمین دکتر سیداحمد محقق داماد استاد دانشگاه

سخنم دو بخش دارد، یک بخش مباحث نظری که شاید دنباله‌ای بر مباحثی که استفاده کردید از محضر استاد و قسمت دوم هم مسائلی است که مربوط به جلسه حقوق محیط زیست است.

عواقب ناشی از تخریب محیط زیست و تأثیر آن بر زندگی انسان، نگرانی از بحران‌های برخاسته از مصرف بی‌رویه، اتلاف، تضییع، اصراف، تبذیر و تخریب منابع طبیعی، دغدغه‌ی خاطر اصلی جوامع بشری در دهه‌های اخیر است. و جای تردید نیست که توجه و اهتمام به این امر و سعی در جبران مافات تحت عنوان حفاظت از محیط زیست موضوعی است جدید که پس از مواجهه‌ی انسان دوران صنعت با بروز مشکلات ناشی از ابزار تولید نخست در جهان صنعتی غرب مطرح شد و سپس ممالک جهان سوم از آن پیروی کردند، ولی این نکته را نیز نباید از نظر دور داشت که تذکار، تهنیت و انزار انبیاء عظام و معلمان الهی نسبت به این که زمین به دور از هرگونه فساد و آلودگی به گونه‌ای امانت به انسان سپرده شده و از افساد و تباهی آن باید اجتناب کند و در تعمیر و آبادانی آن سعی و کوشش نماید، در تاریخ بشر سابقه‌ی دیرین دارد، تا آنجا که به گواهی متون مقدس و صحف الهی به آغاز خلقت آدمیان باز می‌گردد. در قرآن هم می‌خوانید که روز آغاز آفرینش در گفتگوی خدا با ملائکه مسأله فساد در عرض مطرح شده و نگرانی فرشتگان الهی هم این بوده که این موجود ممکن است مفسد در عرض باشد.

در هر حال اگر موضوع محیط زیست را مشکل اصلی زندگی بشریت معاصر بنامیم، گزاف نگفتیم ولی سخن حال این است که چگونه باید با این مشکل رویارویی نمود و چه چاره‌ای بایستی اندیشید. به نظر می‌رسد در مواجهه با این مشکل به روش زیر باید عمل شود. نخست شناسایی و معرفت کامل نسبت به آن و کنکاش در علل بنیادین و ریشه‌ها و منشاءهای آن و سپس مطالعه و بررسی در مورد شیوه‌های عملی و اقدامات کاربردی و تمشیت‌های قابل اجرا از قبیل جعل قوانین و مقررات و تدوین برنامه‌های داخلی و امضا پروتکل‌های بین‌المللی و... و بالاخره اندیشه‌ورزی در خصوص فراهم آوردن امکان و ضمانت اجرای قوانین و معاهداتی که تدوین و تصویب می‌شود.

بخش نخستین که وجه نظری موضوع را تشکیل می‌دهد از اهمیت اصلی برخوردار است. اینجانب در مقالات متعددی که به صورت مجموعه الهیات محیط‌زیست درآمده است یا درخواست آمد به این نکته پرداخته‌ام که محدود کردن علت اصلی بحران محیط‌زیست و جستجوی راه‌حل‌های آن در موضوعات ظاهری و مادی و به تعبیر دیگر مادی انگاشتن، جملگی موضوعات مرتبط با محیط‌زیست اشتباهی بزرگ است و راهی است که هیچ‌گاه به مقصد نمی‌رسد، چرا که بحران زیست‌محیطی بشریت معاصر بحرانی است معنوی نه مادی، ریشه در جهان‌بینی‌ها و نگرش‌ها و نگاه انسان امروز به طبیعت و تفسیری که از طبیعت ارائه می‌دهد دارد و مادام که نگاه انسان معاصر به عالم هستی بر بنیادی غیرمادی استوار نگردد و رابطه او با محیط پیرامونش اصلاح نشود از چنبره‌ی این بحران نجات نخواهد یافت.

علم‌گرایی انسان به همراه انسان‌گرایی او که نوعی خودپرستی را تداعی و جلوه‌گر می‌نماید، از مهم‌ترین عوامل سلطه‌جویی انسان قرون اخیر نسبت به طبیعت است. در واقع این انسان که به شیوه فرعون خویش را مالک بلامنازع زمین می‌شمارد و نسبت به خداوند و معنویت و قوانین حاکم بر عالم حتی نسبت به خویش طغیان ورزیده است، خود را مجاز به هر گونه دخل و تصرفی در طبیعت می‌پندارد.

انسان علیرغم پیشرفت‌های تکنیکی و مادی و علمی از نظر معنوی به قهقرا رفته و دچار نوعی بت پرستی گردیده است، او علم را به مثابه بتی بر تارک هر آنچه می‌سازد قرار داده و به آن سجده می‌کند و جالب است که این بت نیز الوهیت خویش را باور نموده، امر بر او مشتبه شده و هر گونه مفاهیم دارای مفاد روح و روان را که بر آستانش سرنسائیدند و تسلیم بی‌چون و چرای او نشدند بدون محاکمه از لب تیغ گذرانده است. جهان‌بینی که طبیعت را ماده‌ای بی‌جان و فاقد معنا معرفی می‌کند و هر گونه تصرف در آن به منظور کسب ثروت و پاسخ به امیال و هواهای نفسانی مجاز می‌باشد در حالی که در جهان‌بینی الهی طبیعت موجودی هوشمند و دارای حیات و معنا و دارای ملکوت است. و قوانینی بر آن حاکم می‌باشد که تخطی از آن‌ها زمینه مبارزه جهان را با عنصر خاکی فراهم می‌نماید که نتیجه آن یا اصلاح و به راه آمدن و یا هلاک عناصر و عضو خاطی است، حتی اگر انسان باشد و به دیگر سخن جهان‌بینی الهی تبیین معنوی جهان است و نمی‌تواند جهان طبیعت و عالم وجود و اجزا آن را پوچ و بی‌شعور قلمداد نماید.

انسان موحد هستی را نه دستگاه مادی و بی‌شعور بی‌هدف و پوچ که یک پیکره زنده، حساس، خودآگاه، معقول، دارای نیروی اراده، علم، آرمان و آفرینندگی می‌نگرد. به نظر او طبیعت از مجموعه‌ای هماهنگ پدیده‌ها و نمودها با نظام دقیق علمی تشکیل شده و متوجه به هدفی متعالی است. به تبع همین دوگانگی نگرش برای بسیاری موضوعات که مرتبط با چگونگی بهره‌گیری از طبیعت می‌باشند نظیر کمال، اصراف، حفاظت، میانه‌روی، تعادل و حتی حقوق محیط‌زیست بنا به جهان‌بینی و نوع نگرش تعاریفی دوگانه و قابل ارائه خواهد بود و به عبارت دیگر حسب جهان‌بینی‌های مختلف تعاریفی متفاوت از این اصول که ظاهراً مورد قبول همه است ارائه می‌گردد.

به نظر ما علت اصلی عدم کارایی برنامه‌های ارائه شده توسط گروه‌ها، انجمن‌های سبز، شخصیت‌ها، اعم از حقیقی و حقوقی مغرب زمین در خصوص حفاظت از محیط زیست را باید در عدم تغییر جهان بینی‌های قالب جستجو نمود. به این معناکه بشر غربی در قالب جهان بینی و تفکری که موجب مشکلات زیست محیطی بوده، سعی در حل آن دارد که تبعاً غیرممکن خواهد بود و به یک کلمه صریح می‌توان گفت که اصلاح وضع موجود جز با تغییر نگرش به عالم هستی ممکن نخواهد گردید. نکته قابل توجه این که در باب کشورهای جهان سوم به دلیل تمایز در فرهنگ‌ها و جهان بینی‌ها، تفاوت میزان توسعه صنعتی، تنوع شرایط اقلیمی و اختلاف در توانایی‌های علمی، اقتصادی و علیرغم امکان برخی عناوین و سرفصل‌های مشابه، راه حل‌های متعلق به هر کشوری و ملتی با سایر کشورها و ملت‌ها گوناگون می‌باشد.

جوامع باید از تکرار آنچه که در سایر ممالک می‌گذرد احتراز نمایند و به احتمال تسری و رواج جهان بینی و فرهنگ رایج در آن ممالک که در تضاد و تقابل با فرهنگ و جهان بینی ملتشان باشد توجه نمایند، چرا که اقتباس از هر روش و عمل و فرآورده‌ی، فرهنگ خاص خویش را نیز به همراه خواهد داشت. نسخه‌هایی که برای حل بحران زیست محیطی و حفاظت از آن نسبت به مردم مغرب زمین پیچیده می‌شود، برای مردم جهان سوم که دارای فرهنگی کاملاً متفاوت هستند شفاف‌بخش نخواهد بود و متقابلاً اهرم‌های بسیار حلال و نجات‌بخش در فرهنگ‌های جهان سوم وجود دارد که نادیده گرفتن و بهره‌مند نشدن از آن‌ها خسارتی عظیم خواهد داشت.

راه دوری نرویم و درباره خودمان سخن بگوییم. ملت عزیز و سرفراز ایران زمین در سایه فرهنگی می‌زید که از سه عنصر اصلی تشکیل می‌گردد. ایرانی، اسلامی و شیعی. ایرانیت، اسلامیت و تشیع. به گواهی اسناد ایرانیان قبل از اسلام با الهام از تعالی و مذهب آیین زرتشت به طبیعت به ویژه خواب و خاک و آتش و هوا و گیاه به مثابه عناصری مقدس می‌نگریستند که نه تنها آلودن آن‌ها گناه شمرده می‌شد که پاک نگاه داشتن و پاک نمودن آن‌ها وظیفه‌ای دینی بوده است، ضمن آن که علاوه بر وجه ظاهری و دنیایی و وجهی معنوی و آسمانی نیز برای آن‌ها قایل بودند. در دوران اسلامی با تأثیرگذاری جهان بینی اسلامی بنای فرهنگ ایرانی در رابطه انسان با طبیعت و چگونگی بهره‌گیری از آن دوچندان گردید. عالم هستی در نظر ایرانی مسلمان به‌طور کل و یکجا آیه‌ای از حق متعال و وجهه ربوبی گشت و شریعت مقدس اسلامی مرعی داشتن اصولی همچون احتراز و اصراف و تبذیر و رعایت میانه‌روی و تعادل و قناعت و بهره‌گیری از منابع طبیعی در مسیر منطقی و انسانی حقوق حیوانات، گیاهان و حتی جمادات و نفی هرگونه سلطه‌جویی مفسادانه را مورد تأکید قرار داد.

ایرانیان با برگرفتن آموزه‌های پیشوایان گرانقدر شیعی از اهل بیت عصمت و طهارت و الگو قرار دادن گفته‌ها و سفارشات و نیز سیره عملی در زندگی آنان، این فرهنگ را به اوج کرامت و فضیلت رساند. این جمله نخستین امام شیعیان علی بن ابیطالب (ع) است که در نهج البلاغه می‌فرماید: «از خدا بترسید در حد بندگانش و بلادش زیرا شما مسئول هستید حتی در برابر زمین‌ها و ستوران» این بخش اول اما در بخش دوم یعنی بررسی شیوه‌ها و روش‌های

عملی و اقدامات کاربردی دو موضوع مهم به‌عنوان پایه اقدامات قابل توجه است، یکی آموزش و دیگری قانون. آموزش به‌عنوان یکی از ارکان حفاظت از محیط‌زیست قابل طرح است، آموزش جامعه امکان فراهم آمدن شناخت محیط‌زیست و ریشه‌ها و علل تخریب آن به همراه علت لزوم حفاظت از آن و نیز برنامه‌ریزی در جهت این شناخت و حفاظت را تأمین می‌نماید.

مهم‌ترین عناوین و سرفصل‌های آموزشی به نظر اینجانب عبارتند: بیان تقدس و نقش طبیعت و منابع طبیعی برای حال و آینده و نهایتاً سعی در اصلاح و تعبیر و تفسیر و تلقی جامعه و مراکز تصمیم‌گیری نسبت به طبیعت به گونه‌ای که جملگی بر ارتباط صحیح با طبیعت و استفاده صحیح از آن همت گماشته و فقط عده و سازمانی خاص را مسئول حفاظت از آن نپندارند. باید یکی از مهم‌ترین حقایق و واقعیت‌ها و براساس اصول و ارزش‌های مذکور در فرهنگ غنی اسلامی-ایرانی متمرکز نمود، البته آموزش نیز بایستی برای گروه‌های مختلف سنی، جنسی، تحصیلی، قومی و شغلی به شیوه‌های مناسب انجام شود. برنامه آموزش باید آرمان‌ها و فرهنگ جامعه را مدنظر گیرد با ملحوظ داشتن راهبردهای اصلی مجموعه‌ای از برنامه‌های کوتاه، میان و بلندمدت را در برگرد.

پس از آموزش تمرکز بر تقنین به همراه پیش‌بینی ضمانت اجرایی آن نیز در حفاظت از محیط‌زیست نقشی شایان توجه ایفا می‌کند. منابع غنی حقوق اسلامی همراه با نقاد مقدس اجتهاد مستمر شیعی و فراخ‌نگری ناشی از دردآشنایی و تعهد نسبت به حل مشکلات حوادث واقعه می‌تواند چشم‌اندازی بسیار روشن را برای جامعه ما ترسیم کند. اینجانب بر این باور است که ما بر امر تقنین به این زودی‌ها نیازمند به عبور از عناوین اولیه و تمسک به اصولی همچون ضرورت و مصلحت نمی‌باشیم، چرا که حقوق اسلامی ظرفیت و توان تأمین خواست‌های نسل متوالی همراه با تغییر اوضاع و احوال شرایط زمان را دارد، آنچه لازم و ضروری است وجود متفکرین آگاه بر سیستم‌های حقوق عصر حاضر است که فرد در همان چارچوب‌های سنتی و مشخص به یقین از منابع حقوق اسلامی استنباطاتی دیگر خواهند داشت. شاهد این مدعا تحول و تکامل تدریجی در استنباطات فقهای عظام در قرون متمادی از قوادی نظیر لاضرر، ضمانات قهریه، اتلاف و تسبیب، عدل و انصاف و... است.

چه کسی می‌تواند انکار کند، تحولی که در فقه شیعه توسط شیخ طوسی در قرن پنجم و علامه حلی در قرن هشتم انجام یافته معلول آشنایی این دو بزرگوار به نظام‌های حقوقی عصر خودشان بوده. شیخ طوسی و علامه حلی این دو بزرگوار متخصص فقه تطبیقی بودند. نظام‌های حقوقی معاصر خودشان را آگاه بودند. لذا با حمله کردن به پیشینیان خود، جناب شیخ طوسی گفتند این‌ها مقلدند نه مجتهد مبسوط را نوشت که هنوز هم کتابی زنده است. علامه حلی در قرن هشتم تذکره الفقهاء را نوشت و توسعه فقه را بانی و بنیانگذار گشت. ناگفته نماند که تقنین در امر محیط‌زیست تنها به قانونگذاری ملی بسنده نمی‌شود و همکاری جدی جملگی کشورها در آن ضرورتی غیرقابل انکار است. این اهمیت بدان جهت است که امکان تهدید حوزه تأثیر تخریبات و یا حفاظت‌های محیطی در محدوده‌های جغرافیایی وجود ندارد و به همین سبب فراهم آوردن امکان تفاهم و همکاری‌های بین‌المللی ضرورت دارد. نمونه بارز این مورد

را می‌توان در مخالفت ایالات متحده با پیمان کیوتو مشاهده کرد که نه تنها اجرای پیمان را با مشکل مواجه نموده است که فراتر از آن حتی پیمان توسط دیگر کشورها نتیجه مورد انتظار را در حفاظت از محیط زیست نخواهد داشت. واضح است که قوانین بین‌المللی نیز همانند قوانین ملی نیازمند ضمانت اجرایی است، برای نمونه می‌توان به بی‌اعتنایی کشورهای صنعتی در پایبندی به تعهداتی که در اجلاس ریو، پروتکل مونترال، کنوانسیون استکهلم پذیرفته بودند اشاره نمود. که جلوه تغییر موضع این کشورها و فقدان ضمانت اجرایی تعهدات بین‌المللی را می‌توان در عدم توفیق مورد انتظار اجلاس بالی مشاهده نمود.

هماهنگ بودن قوانین از جمله قوانین ثبت، مقررات شهرداری‌ها، مصوبات شورای عالی معماری و شهرسازی با اصول حفاظت از محیط زیست نیز از اهمیت قابل توجهی برخوردار است، جناب آقای دکتر حبیبی فرمودند که سال‌های سال وقتشان به هماهنگ کردن گذشت، یکی از هماهنگی‌هایی که باید می‌شده ولی نشده هماهنگ شدن این مقررات است که وقت به درازا می‌کشد اگر بخواهم این را توضیح دهم.

آخرین بحث مسوولش همکاران عزیز من و سروران محترم قضات هستند و بالاخره در آشنا شدن قضات ارجمند و توجه به اهمیت موضوع توسط آنان و قاطعیت لازم در هنگام اجرای ضمانت اجرای ملحوظ شده در تقنین نقش اصلی و اخیر را ایفا خواهد کرد. به یقین قضات شریف دادگستری به شخصی که با کارد قلب بی‌گناهی را هدف رفته و او را نقش زمین ساخته و فرزندانش را بی‌سرپرست نموده هیچ‌گاه اجازه نمی‌دهند از چنگال عدالت بگریزد. ولی سوال این است که چگونه اجازه می‌دهند که زرداران و زورداران با بریدن درختان سبز که نقش تصفیه سازی هوا را ایفا می‌کنند و نهادن برج‌های سر به فلک کشیده به جای آن‌ها، قلوب یک نسل را نشانه می‌روند، مگر نه این است که به گواهی آمار سکنه‌های قلبی در جامعه سالمندان را پشت سر نهاده و سراغ فرزندان و نونهالان ما رفته و بر حسب نظر کارشناسان یکی از علل عمده این امر آلودگی هوا می‌باشد.

روزانه آمار وحشتناکی از مراکز بهداشتی به گوش می‌خورد که سرعت روزافزون بیماری‌ها نشان می‌دهد که همه و همه معلول آلودگی‌های زیست محیطی است، اگر یک نفر یک کارد را بکشد قطعاً هیچ قاضی‌ای دلش نمی‌آید مجازاتش نکند ولی این جانیان که سینه همه نسل‌ها را هدف قرار داده‌اند و قلبشان را از بین می‌برند و این آمار را به وجود می‌آورند چگونه اجازه می‌دهند از چنگال عدالت بگریزند، از طریق زر و زور یا روابط سوء که در جامعه ما وجود دارد؟ آیا مرتکبان این گونه جنایات که می‌توان آنان را جانیان علیه بشریت نامید باید بتوانند به آسانی و در ملاء عام به جنایات خویش ادامه دهند؟

ملت ایران از حضور دادرسان ارجمند کشورشان انتظار دارند که به آیه شریفه‌ی زیر عمل نمایند: «انه من قتل نفساً و غیر نفساً او فساد فی الارض فکان ما قتل ناس جمیعاً و من الاحیاء فکانما احیاً ناس جمیعاً».

متن سخنرانی آقای دکتر حسن حبیبی رئیس بنیاد ایرانشناسی

اگر هریک از سخنرانان و سخن‌گویان این همایش گفتار خود را با اصل پنجاهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که از جمله اصول بدیع قانون اساسی ما است آغاز کند، کاری بی‌مناسبت و به‌گزارف نکرده است، به‌ویژه که گوینده این کلمات پس از یادآوری آن، اشاره به برخی از نکات مهم درباره آن را در دستور سخن خود دارد:

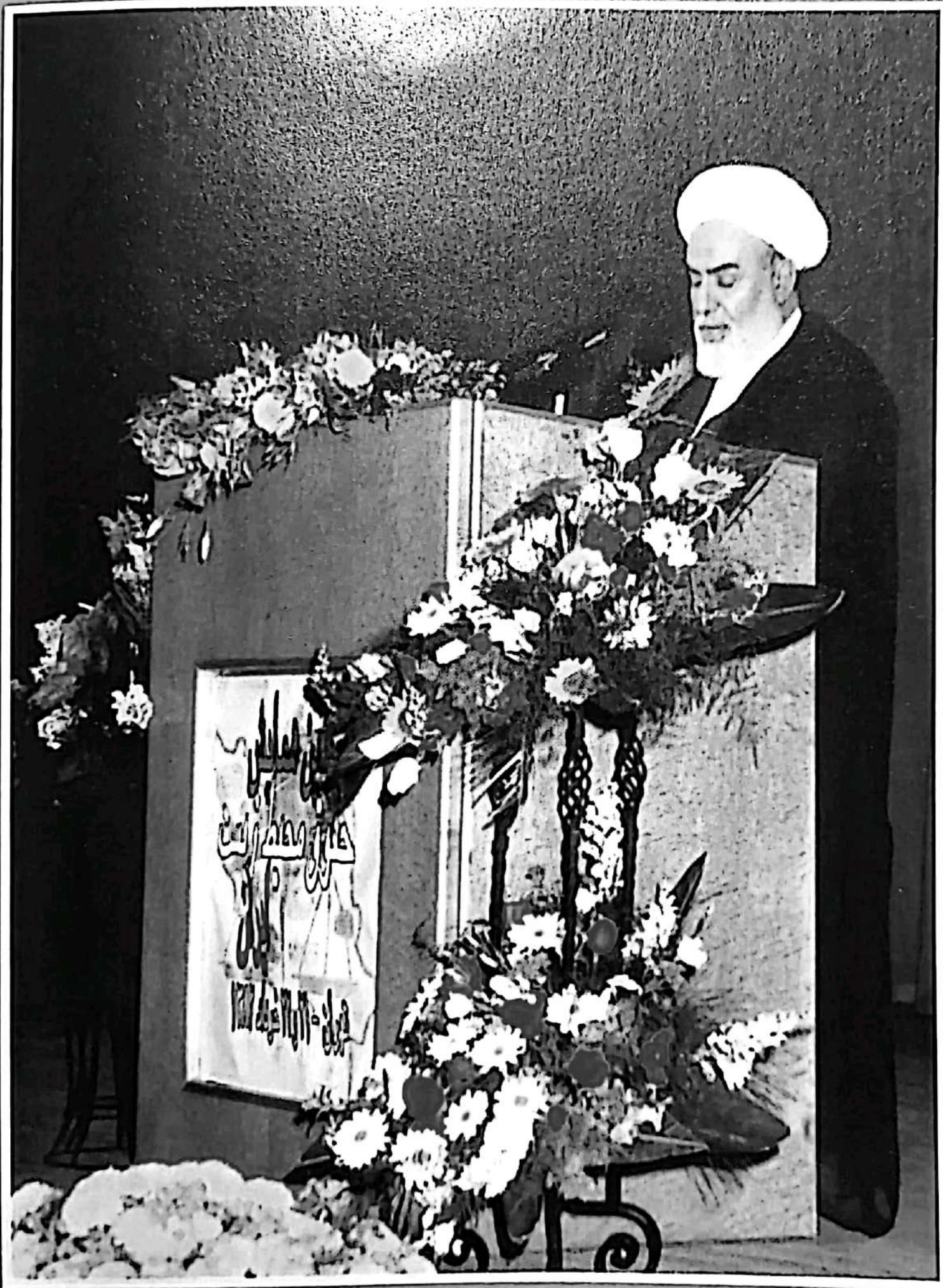
اصل پنجاهم: «جمهوری اسلامی، حفاظت محیط‌زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی روبه‌رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌گردد. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط‌زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است».

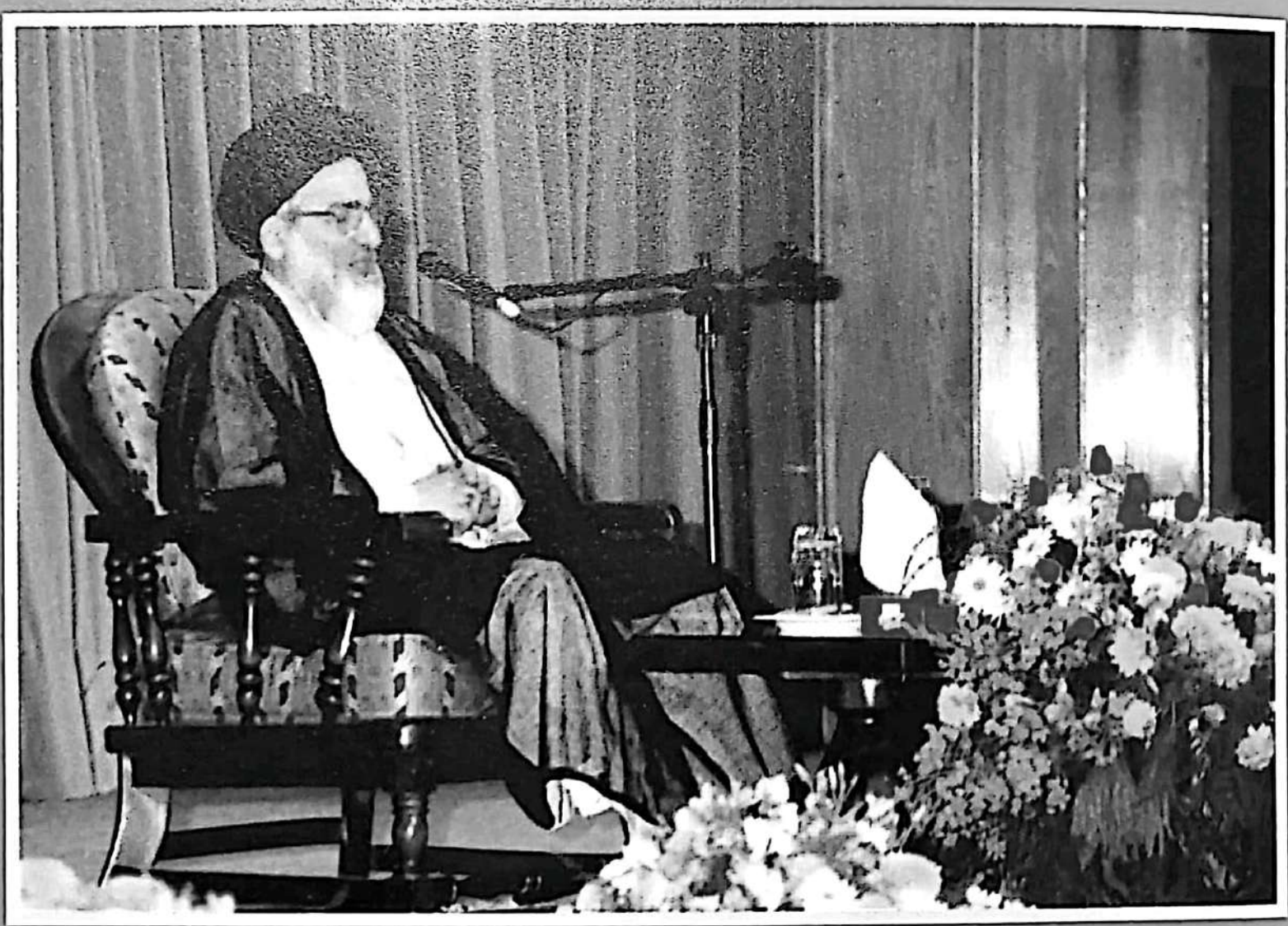
از جمله نکات مهم در این اصل و شاید مهم‌ترین نکته سه مفهوم «نسل امروز و نسل‌های بعد» و «حیات اجتماعی روبه‌رشد» و «وظیفه عمومی» است. مباحث علمی و فنی از جمله مباحث حقوقی، اعم از قانونی و قضایی، به این نکات توجهی خاص دارند و یا باید داشته باشند:

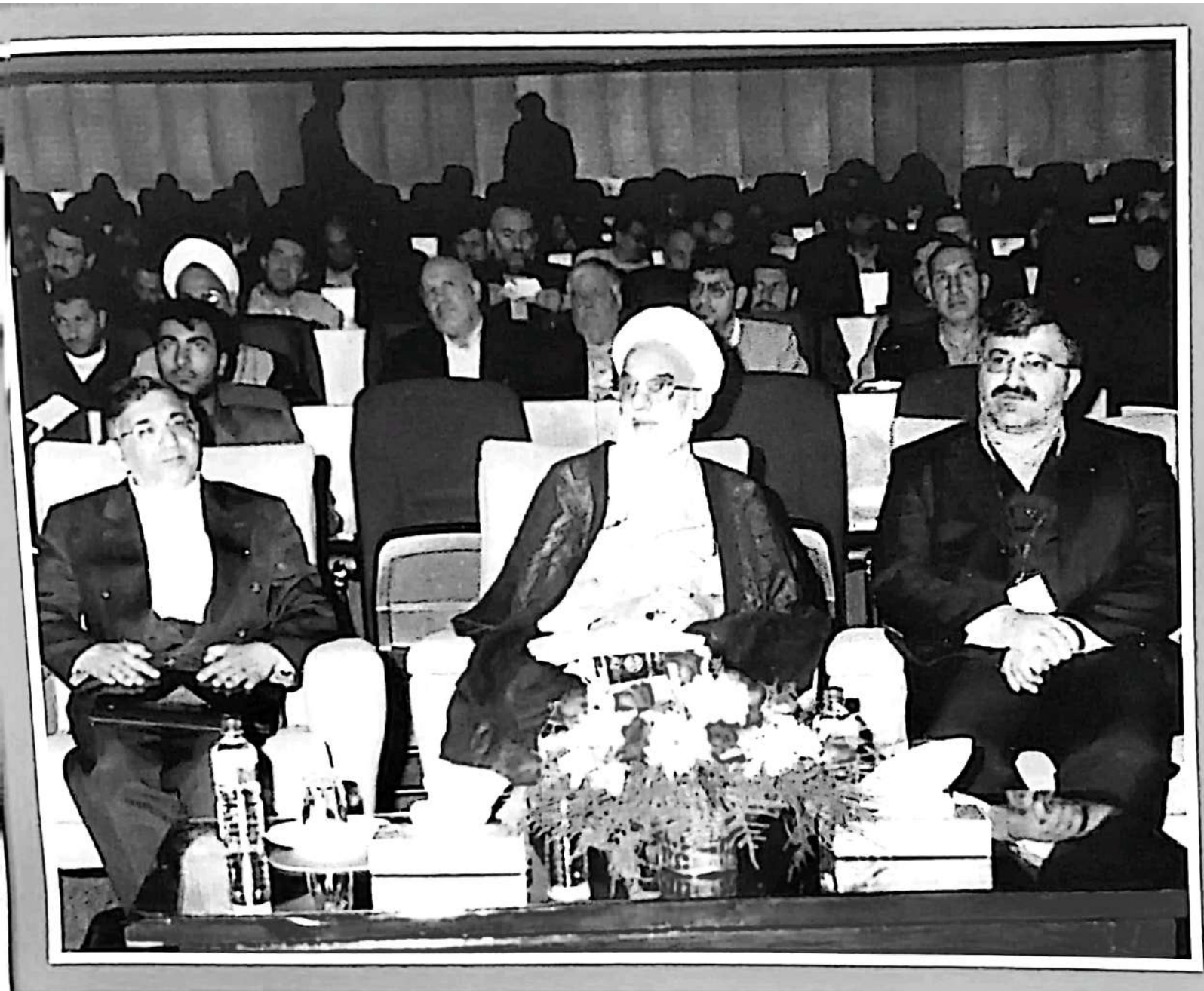
اصولاً در عرصه علوم و فنون اعم از جولانگاه آموزش یا آوردگاه پژوهش با دو دسته از علوم و فنون سروکار داریم. دسته نخست علوم و فنونی هستند که در قید و بند انسان و عالم پر جوش و خروش انسانی نیستند و یا موضوعشان اصولاً مربوط به انسان به لحاظ جمعی یا فردی، یا هر دو نمی‌شود و یا دانشمندان و صاحب‌نظران در علم مورد بحث کار آموزش یا پژوهش خود را محدود به زمینه‌ای خاص کرده‌اند که در آن زمینه انسان حضور مستقیم و حتی غیرمستقیم فعال یا نظرگیر ندارد. ریاضی، فیزیک نظری، نجوم و مانند این‌ها از این قبیل‌اند. رشته‌های کاملاً تخصصی بیوشیمی، زیست‌شناسی گیاهی و جانوری نیز با آن که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم با انسان سروکار دارند، اما محقق در این رشته‌ها می‌تواند به انسان نیندیشد و کار خود را به پیش ببرد.

اما رشته‌های دیگری هستند که محققانش نمی‌توانند به انسان به معنی جمعیت انسانی، که درگیر و دار زندگی و به دنیا آمدن و زیستن و از دنیا رفتن و جنب و جوش داشتن و از این شهر به آن شهر رفتن و ساختن و خراب کردن

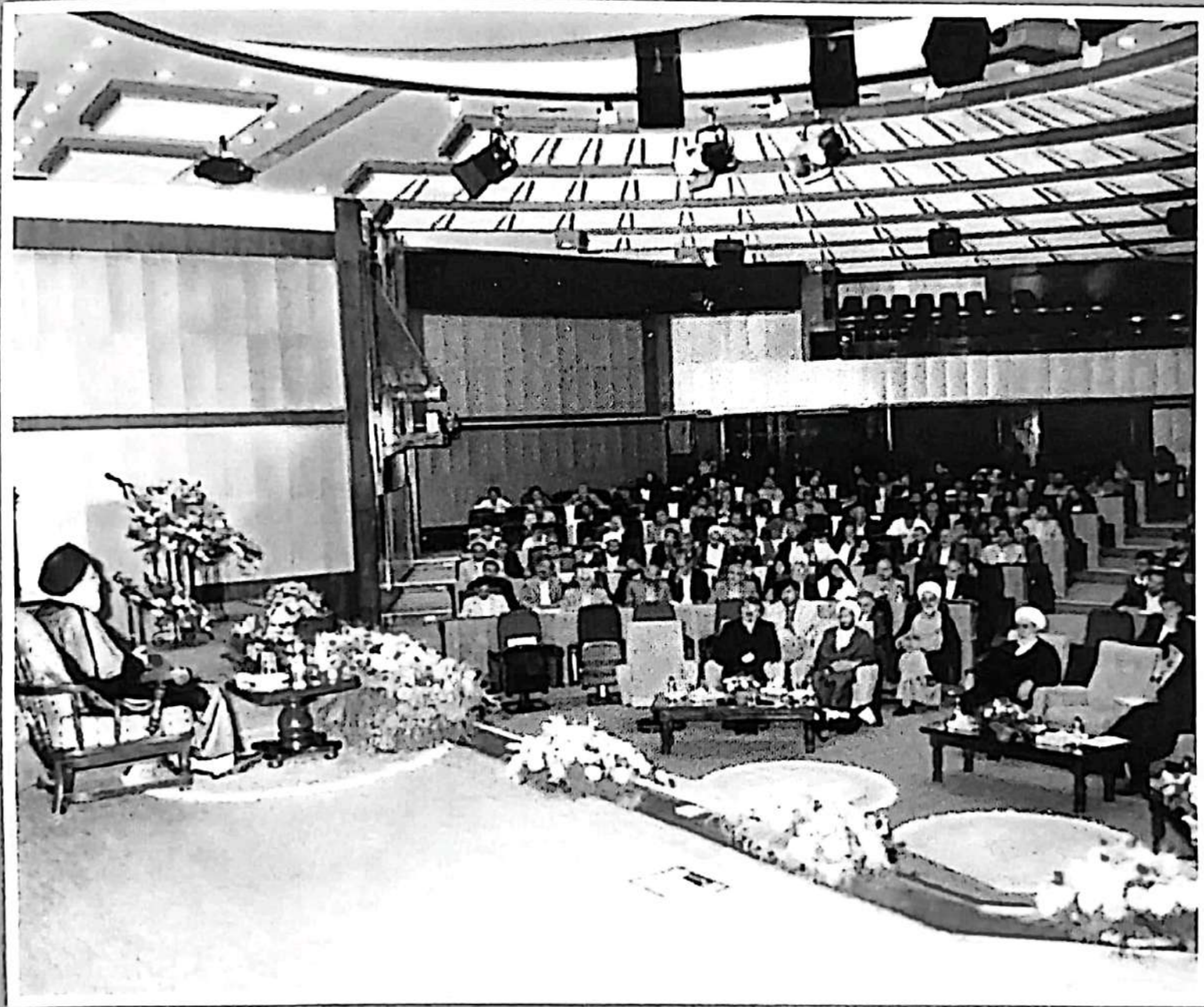

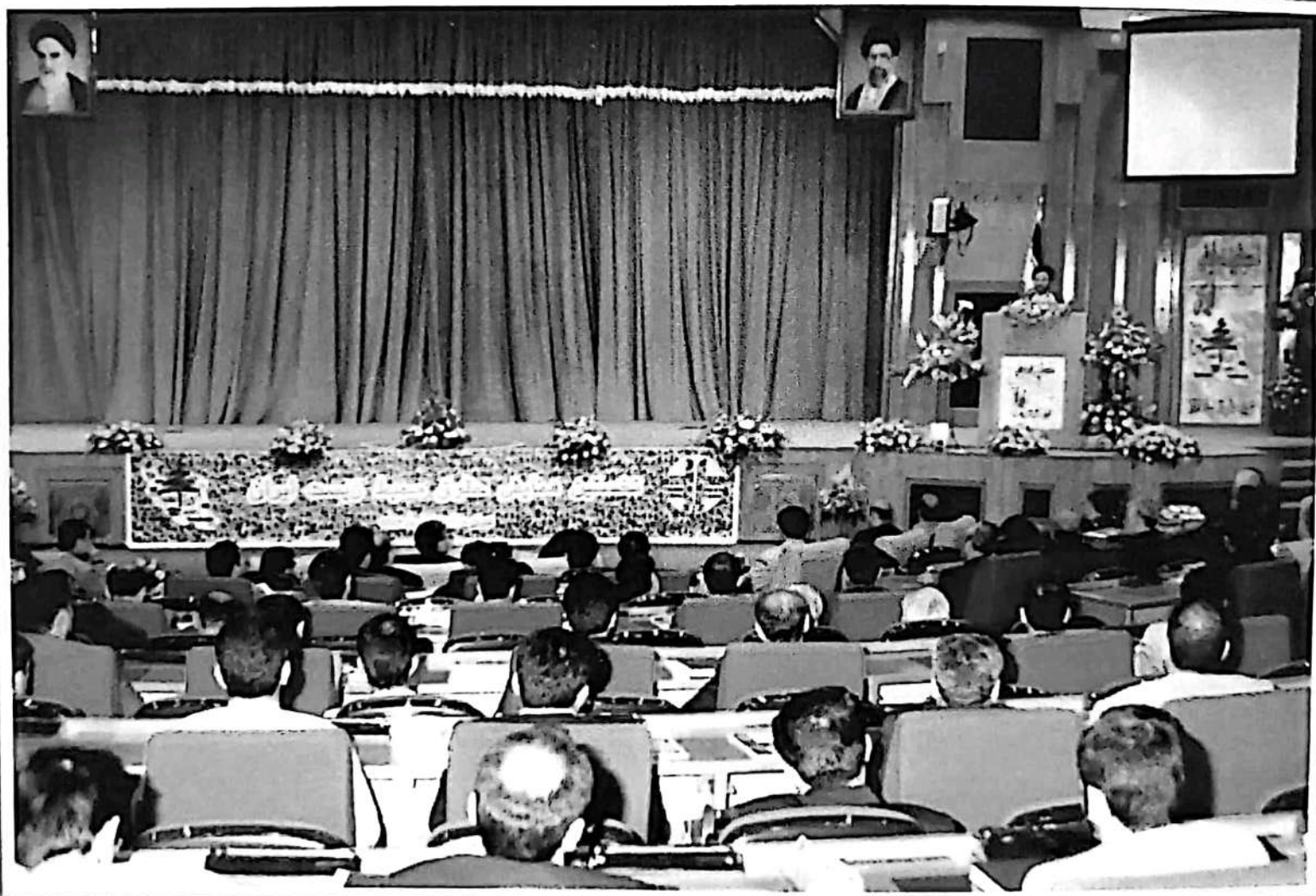
نخستین همایش
حقوق معتمدان و
کلیه ایرانیان
تهران - ۲۲ و ۲۳ خرداد ۱۳۸۲

نخستین همایش حقوق معتمدان و کلیه ایرانیان

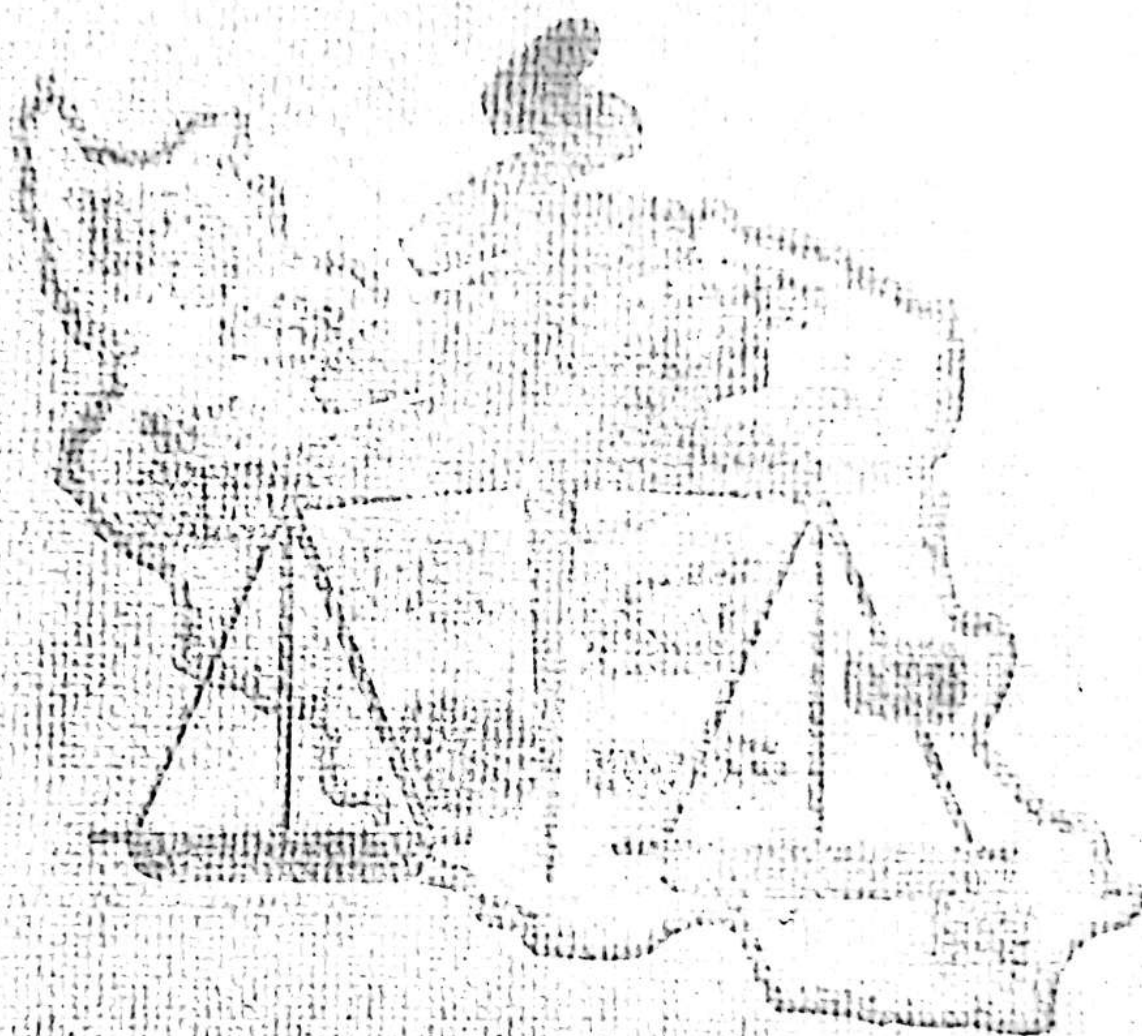

سازمان حفاظت محیط زیست